

# Potencjał średniowiecznego układu przestrzennego w rozwoju zdegradowanego miasta. Przykład Dębowca, Jaślisk i Osieku Jasielskiego

## The potential of the medieval spatial arrangement in the development of a degraded city. The example of Dębowiec, Jaśliska and Osiek Jasielski

### Streszczenie

Problemem badawczym było dziedzictwo historyczne we współczesnych procesach rozwojowych małych jednostek osadniczych. Analizy przeprowadzono w kontekście współczesnych zagrożeń, takich jak niekorzystne zmiany demograficzne, przestrzenne i gospodarcze. Głównym celem pracy było określenie potencjału historycznych struktur przestrzennych w odzyskiwaniu utraconej tożsamości oraz opracowanie wytycznych projektowych i programowych do prowadzenia efektywnej polityki przestrzennej. Procedura badawcza obejmowała: zarys ewolucji wybranych struktur urbanistycznych pod względem cech przestrzennych i funkcjonalnych, morfologiczne i urbanistyczne analizy badanych przestrzeni oraz sformułowanie wniosków z badań. Spośród nich, najważniejszym jest stwierdzenie, że tkanka miejska jako element tożsamości lokalnej może stać się istotną częścią strategii rozwoju danego miasta i regionu. Uzyskane wyniki badań wskazują na ścisłą korelację z kierunkami rozwoju regionalnego opartymi na założeniu tworzenia policentrycznej sieci jednostek terytorialnych jako generatorów rozwoju społeczno-gospodarczego.

### Abstrakt

This study examines the historical heritage in the contemporary development processes of small settlement units. The analyses are carried out in the context of contemporary threats such as unfavourable demographic, spatial and economic changes. The main objective of this work is to determine the potential of historical spatial structures to regaining previously lost identities. Another objective is to develop design and programmatic guidelines for the implementation of an effective spatial policy. The research process consists of several stages. The first stage of the study outlines the evolution of three selected examples of historical urban structures in terms of spatial and functional characteristics. The second stage consists of carrying out urban and morphological analyses of the areas studied and comparing them in terms of social, economic and spatial aspects. Finally, in the third stage, conclusions are formulated. The main finding is that the urban fabric, as an element of local identity, can become an essential part of the development strategy of a given city and region. Furthermore, the results show a close correlation with the directions of regional development based on the assumption of creating a polycentric network of territorial units as generators of social and economic development.

Słowa kluczowe: miasto, forma urbanistyczna, morfologia urbanistyczna, dziedzictwo kulturowe, tożsamość

Keywords: cities, urban form, urban morphology, culture heritage, local identity

### Wstęp

Miasta podlegają ciągłym procesom transformacji. Równoległe ze zmianami społecznymi czy gospodarczymi, zmienia się również ich forma i struktura materialna. Przestrzeń miejska jest zapisem tej transformacji – odzwierciedleniem historii, kultury, stylu życia społecznego, tradycji. Aldo Rossi zwraca uwagę na to, że struktura przestrzenna miasta powstaje przez wiele lat, przez co

### Introduction

Cities are subject to continuous processes of change. In parallel with social or economic changes, the form and material structure of cities also change. Urban space is a record of this transformation, a reflection of history, culture, social lifestyle and tradition. Rossi (1984) noted that the spatial structure of a city is created over many years and reflects its historical

\* Anna Martyka, dr inż. arch., Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury, Politechnika Rzeszowska / Anna Martyka, Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Civil and Environmental Engineering and Architecture, Rzeszow University of Technology, <https://orcid.org/0000-0001-7582-78280>, e-mail: [amartyka@prz.edu.pl](mailto:amartyka@prz.edu.pl)

\*\* Dorota Jopek, dr inż. arch., Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie / Dorota Jopek, Ph.D. Eng. Arch., College of Economy and Public Administration Krakow University of Economics, <https://orcid.org/0000-0003-1504-771X>, e-mail: [jopekd@uek.krakow.pl](mailto:jopekd@uek.krakow.pl)

jest odzwierciedleniem historycznych przemian danego miasta i jednym z najważniejszych wyznaczników jego tożsamości (Rossi, 1984). Zuziak opisuje to zjawisko bardziej precyzyjnie, twierdząc że odzwierciedleniem procesów budowy i rozwoju miasta jest jego architektura – budynki, które z kolei tworzą jego strukturę przestrzenną – formę urbanistyczną (Zuziak, 2008). Obecnie, miasta stoją w obliczu kryzysu społeczno-gospodarczego i degradacji przestrzennej, ale małe jednostki osadnicze o historycznym rodowodzie w przeciwieństwie do miast nie posiadają odpowiednich narzędzi, aby tym kryzysem efektywnie zarządzać, co może w świetle przywołanych powyżej stwierdzeń doprowadzić do niekorzystnych i nieodwracalnych zmian w ich historycznej formie urbanistycznej.

Przedmiotem opracowania są historyczne układy przestrzenne: Dębowca, Jaślisk i Osiek Jasielskiego – małych jednostek osadniczych zlokalizowane w województwie podkarpackim, których lata rozkwitu przypadają na późny okres średniowiecza. Wszystkie je łączy podobna miejska geneza oraz wspólne cechy przestrzenno-funkcjonalne. Były to miasta królewskie lokowane w XIV wieku na prawie magdeburskim – w ważnej dla urbanizacji dawnej Małopolski akcji lokacyjnej Kazimierza Wielkiego. Miasta te utraciły prawa miejskie na przełomie XIX i XX wieku i obecnie pełnią rolę siedzib lokalnych organów władz samorządowych. Wybrane do analizy miejscowości są również przykładami transformacji z jednostek miejskich na wiejskie, co można uznać za pewnego rodzaju degradację społeczno-gospodarczą (Majewska, et al. 2022). Utrata praw miejskich często skutkuje bowiem zmianą wizerunku danego ośrodka, który z kolei ma wpływ na depopulację, spadek atrakcyjności inwestycyjnej i zanik funkcji publicznych i usługowych. Z uwagi na występujące w nich uwarunkowania i charakterystykę gospodarczą można zaliczyć je do ośrodków peryferyjnych, w których kumuluje się szereg barier rozwojowych. Te trzy dawne średniowieczne miasta, w których historyczne układy urbanistyczne tworzą cenny zasób przestrzenny, są dobrymi modelowymi przykładami do badań, w których poszukuje się narzędzi planistycznych chroniących dziedzictwo materialne.

W opracowaniu poddano wielowymiarowej analizie historyczne układy urbanistyczne, które przetrwały do czasów współczesnych i nadal pozostają widoczne w strukturze przestrzennej miejscowości. Problem badawczy polegał na znalezieniu odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób wykorzystać to cenne materialne dziedzictwo historyczne w procesach rozwojowych małych jednostek osadniczych. Badania były prowadzone w kontekście współczesnych zagrożeń, takich jak niekorzystne zmiany demograficzne, przestrzenne i gospodarcze. Głównym celem pracy było określenie potencjału historycznych struktur przestrzennych w procesie odzyskania utraconej tożsamości i odrębności. W pracy zastosowano metody jakościowe i ilościowe. Metody ilościowe polegały na obliczaniu wskaźnika morfologii i fizjonomii badanych miejscowości, natomiast jakościowe – na analizach opisowych i porównawczych prowadzonych z perspektywy architekta-urbanisty (Krasnowolski 2013; Kantarek 2019), a także analizach planu i metode retrogresywną (Kulesza 2001). Do wykonania pomiarów, obliczeń oraz analiz przestrzennych wykorzystano narzędzia GIS. Do istotnych metod badawczych należy również zaliczyć analizę materiałów źródłowych (dokumenty

transformation and is therefore an important determinant of its identity. Zuziak (2008) describes this phenomenon in more detail, arguing that it is the architecture of a city that reflects the construction and development processes of a city - it is the buildings that shape its spatial structure and urban form. At present, cities face a socio-economic crisis and spatial degradation. However, unlike cities, small, historic settlements do not have the means to effectively manage this crisis, which, in the light of the above arguments, may lead to unfavourable and irreversible changes in their historic urban structure.

The cases studied in this paper are the historical spatial layouts of Dębowiec, Jaśliska and Osiek Jasielski, small settlement units in the Subcarpathian Voivodeship whose greatest periods of development coincided with the late Middle Ages. They were royal towns founded in the 14th century on the basis of Magdeburg rights – as part of the town-founding campaign of Casimir the Great, which proved decisive for the urbanisation of historical Lesser Poland. These towns lost their city rights at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries and are currently the seats of local government authorities. They are all linked by a similar urban genesis and common functional-spatial characteristics. The towns were transformed from urban entities into rural ones, and this phenomenon can be seen as an inevitable socio-economic degradation (Majewska et al., 2022). The loss of urban rights often leads to a change in the image of a given municipality, which is reflected in depopulation, a decrease in the attractiveness of development and the disappearance of service uses. Due to the conditions and economic characteristics of these towns, they can be described as peripheral towns, where a series of obstacles to development have accumulated. These three former medieval towns, where the historic urban layout constitutes a valuable spatial resource, are good examples of research that seeks planning tools to protect the material heritage.

In this study, the historical urban layouts of towns that survived into the present and continue to remain visible in the spatial structure of localities are subjected to a multidimensional analysis. The problem under investigation is to answer the question of how to make use of this valuable tangible historical heritage in the development processes of small settlement units. Research is conducted in the context of contemporary threats, such as unfavourable demographic, spatial, and economic changes. The main objective of this study is to determine the potential of historical spatial structures in the process of regaining lost identity and distinctiveness.

This study was divided into stages and included qualitative and quantitative analysis of urban morphology, as well as comparative studies performed from the point of view of an architect and urban planner (Krasnowolski, 2013, Kantarek 2019), as well as using the plan analysis method and the retrogressive method (Kulesza, 2001). GIS tools were used to perform measurements and spatial analyses. Essential

i opracowania planistyczne, ortofotomapy oraz archiwalne materiały ikonograficzne). Szczególne znaczenie dla zrozumienia procesów rozwojowych i przemian krajobrazu miasta oraz pozyskania materiałów źródłowych (głównie dotyczącego stanu istniejącego) miały badania terenowe.

### PRZEGLĄD LITERATURY - ZARYS

Z dokonanego przeglądu literatury wynika, że dawne miasta w Polsce południowo-wschodniej zostały w dużej mierze pomijane w badaniach urbanistycznych uwzględniających ich specyfikę morfologiczną w powiązaniu z aspektami dziedzictwa kulturowego. Dostępne wyniki badań przestrzennych dotyczą kilku wątków badawczych. Warto odnotować, że pewien wkład w zebranie dotychczasowych badań włożyli Janda i Gosztyła (2019). Dokonali kwereńdy literackich i archiwalnych dotyczących problematyki budowy miast średniowiecznych miast Podkarpacia. Wynika z niej, że badania w tym zakresie można podzielić ze względu na tematykę na dwie grupy. Pierwszą stanowią opracowania dotyczące historii budowy miast w okresie średniowiecza. Druga grupa badań dotyczy analiz rozplanowania rynków w układach urbanistycznych (Janda, Gosztyła 2019).

Badania nad budową wybranych miast średniowiecznych i rynkowych układów urbanistycznych na terenach Podkarpacia prowadziła Kuśnierz-Krupa. Zakres tych badań obejmował również Jaśliska, które są przedmiotem niniejszego opracowania (Kuśnierz-Krupa 2013a, 2013b) i są dla nich szczególnie ważnym odniesieniem i cennym materiałem źródłowym. Nad poszczególnymi miastami o rodowodzie średniowiecznym znajdującymi się w obrębie województwa podkarpackiego badania prowadziło wielu badaczy, ale najczęściej były to miasta duże i średnie. Są to m.in. Gosztyła (Rzeszów, Jarosław, Przemyśl), Proksa (Przemyśl, Brzozów, Lesko), Kuśnierz (Tarnobrzeg, Sieniawa, Sokołów Małopolski), Kiryk (Rzeszów, Sanok, Tyczyn, Mielec), Borowiejska-Birkenmajerowa (Jarosław, Rzeszów), Kuśnierz Krupa i Figurska-Dudek (Dukła). Zaprezentowane badanie uzupełnienia luką badawczą polegającą na niedoborze analiz obszarów wiejskich. Co więcej, badanie to kontuuje również inny ważny wątek podejmowany w opracowaniach dotyczących jednostek osadniczych województwa podkarpackiego. Dotyczy on ochrony i rewitalizacji obiektów architektonicznych i układów urbanistycznych jako zasobów dziedzictwa kulturowego (Kuśnierz-Krupa, 2019; Motylewicz, Pyszkowski, 2011; Książek 1973). Janda i Gosztyła zwracają jeszcze uwagę na fakt, że tylko część badań zawiera analizy budowy układów urbanistycznych: „Brakuje opracowań, w których zostałyby omówione analizy porównawcze rozplanowań rynkowych układów wraz z charakterystyką zabudowy przyrynkowej w ośrodkach miejskich i wiejskich (osiedla z dawnym statusem miasta), uzupełniając tym samym przebadane w większym stopniu miasta Małopolski oraz kilka miast i wiele obecnych wsi z Podkarpacia, które utraciły prawa miejskie” (Janda, Gosztyła 2019, s. 80).

Badania dotyczące przemian przestrzeni wiejskich dotyczą zróżnicowanych problemów związanych zarówno z planowaniem i rozwojem tych terenów (Pijanowski, Ziobrowski 2008; Kowicki 2010, 2014), jak również z zagadnieniami ochrony ich wartości kulturowych (Chernyshev, et al., 2023; Dyomin, et al., 2021; Hanzl, 2017; Kuśnierz-Krupa,

research methods also included source analysis (planning documents and studies, orthophoto maps, and archival iconographic materials). Field research was of particular significance for understanding developmental processes and the transformation of the urban landscape, as well as for procuring source materials (mainly related to existing conditions).

### REVIEW OF THE LITERATURE - OUTLINE

A review of the literature revealed that historic towns in south-eastern Poland have been largely ignored in urban studies, which have taken into account their morphological specificity in relation to aspects of cultural heritage. The available results of spatial studies concern a number of research directions. It is worth mentioning the contribution of Janda and Gosztyła (2019), who collected the findings of previous studies. They reviewed the literature and archival materials on the construction of medieval towns in Subcarpathia. This research showed that studies on this problem can be divided into two different thematic groups. The first group consists of studies on the history of urban construction in the Middle Ages. The second group consists of the analysis of the layout of the markets in the town plans (Janda, Gosztyła 2019). Kuśnierz-Krupa conducted studies on the structure of selected medieval towns and urban layouts based on market squares in Subcarpathia. These studies also covered Jaśliska, which was also studied in this research (Kuśnierz-Krupa 2013a, 2013b), so they proved to be important references and valuable source material. Numerous researchers have conducted studies of individual towns and cities with medieval origins in the Subcarpathian Voivodeship. However, these were mostly large and medium-sized towns. These include studies by Gosztyła (Rzeszów, Jarosław, Przemyśl), Proksa (Przemyśl, Brzozów, Lesko), Kuśnierz (Tarnobrzeg, Sieniawa, Sokołów Małopolski), Kiryk (Rzeszów, Sanok, Tyczyn, Mielec), Borowiejska-Birkenmajerowa (Jarosław, Rzeszów), Kuśnierz-Krupa and Figurska-Dudek (Dukła). The present study fills the research gap of the lack of rural area analyses. Moreover, the study continues another important thread of the studies of settlement units in the Podkarpackie Voivodeship. It concerns the conservation and rehabilitation of buildings and urban layouts as cultural heritage assets (Kuśnierz-Krupa, 2019; Motylewicz, Pyszkowski, 2011; Książek, 1973). However, Janda and Gosztyła note that only a part of the studies included analyses of urban layout structures: “There is a lack of studies that would discuss comparative analyses of market square layouts and characterise market square development in urban and rural settlements (settlements that formerly had the status of a town), thus supplementing the cities of Lesser Poland, that have been investigated to a greater degree, and the few cities and many present-day villages of the Subcarpathia that had lost their town rights” (Janda, Gosztyła 2019, s. 80).

Studies on rural spaces transformation concern a diverse range of problems linked both to the planning and development of such areas (Pijanowski and

2019) oraz rozwojem zrównoważonym (Martyka, et al. 2022). Ważnym odniesieniem do tematyki niniejszego opracowania jest wątek badawczy dotyczący roli i potencjału układów urbanistycznych w procesie kształtowania, a czasem odzyskiwania lokalnej tożsamości na terenach wiejskich. Wiąże się on z potrzebą kształtowania przestrzeni społecznych w postaci lokalnych centrów, węzłów aktywności lub nawet niewielkich ich załączków (Jopek, Klimczak 2017). Niniejsze opracowanie uzupełnia zakres wspomnianych badań w zakresie badań morfologicznych i kulturowych. Podjęty w tym opracowaniu temat badawczy wpisuje się w kontynuację wątków kulturowych przestrzeni w powiązaniu z narzędziami ich planowania i ochrony.

## TŁO TEORETYCZNE

„Współczesne miasto istnieje i rozwija się jako rezultat określonej kultury. Kultura przestrzenna jest istotną częścią ogólnej kultury miasta, społeczności, narodu, państwa, kontynentu, cywilizacji” (Kantarek 2013, s. 10). Hanzl wskazuje, że teoretyczne rozważania nad analizą przestrzeni zurbanizowanej powinny być dokonywane z dwójakiej perspektywy: morfologicznej i antropologicznej. „Podczas gdy morfologia miejska zapewnia od dawna sprawdzoną i powszechnie uznaną metodologię analizy struktur miejskich, to kwestie antropologiczne i społeczne pozostawały do tej pory poza głównym nurtem problematyki badawczej” (Hanzl 2017, s. 19). W tym kontekście Smyrski twierdzi, że nie istnieje „obiektywny” krajobraz, oddzielony od życia ludzi. Nawet ten, który wydaje się najbardziej naturalny, jest społeczny (Smyrski 2018). De la Blache zauważył natomiast, że przestrzeń ma nie tylko społeczne pochodzenie, lecz także wyraża to co społeczne. Jest z jednej strony sposobem myślenia o świecie, kategorią poznania, z drugiej strony przestrzeń jest emanacją życia społecznego zmieniającą się wraz ze społeczeństwem (de la Blache 1922). Zdaniem Wallisa przestrzeń zajmowana przez daną zbiorowość jest nie tylko przez nią użytkowana i kształtowana, ale również stanowi reprezentację jej systemu wiedzy, wyobrażeń, wartości i reguł zachowania. Kształtowany w ten sposób związek pozwala zbiorowości na pełną identyfikację z zajmowanym obszarem (Wallis, 1977). Zatem przestrzeń nie jest jedynie zbiorem elementów pozbawionych społecznego znaczenia (Dowling 2009, Paasi 2004). Forma urbanistyczna zdaniem Kantarek utrwala dynamikę życia, „jest obrazem aktywności – decyzji i ich realizacji – w najróżniejszych skalach i zakresach” (Kantarek 2019, s. 25). Wejchert zwraca uwagę, że struktura środowiska przestrzennego – cechy formalne go wyróżniające, funkcje oraz znaczenie społeczne – wpływają na sferę emocjonalną obserwatora. W tym kontekście istotna jest odpowiednio zorganizowana forma urbanistyczna sprzyjająca kontaktom i integracji społecznej. Wejchert i Lynch wielokrotnie zwracali uwagę na znaczącą rolę elementów fizycznych przestrzeni w kształtowaniu emocjonalnego związku człowieka z przestrzenią, poczucia bezpieczeństwa, identyfikacji i tożsamości (Wejchert 1984, Lynch 1960). Tworzony w ten sposób społeczny i symboliczny wymiar przestrzeni wzmacniają świadomość społecznej przynależności terytorialnej człowieka (Edensor 2004; Huyseune 2010). Poszukiwanie optymalnych elementów formy urbanistycznej służących rozbudowie i planowaniu

Ziobrowski, 2008; Kowicki, 2010, 2014) and to protecting their cultural values (Chernyshev et al., 2023; Dyomin et al., 2021; Kuśnierz-Krupa, 2019; Hanzl, 2018), as well as and sustainable development (Martyka et al. 2022). Another important reference in relation to the subject of this study is research on the role and potential of urban layouts in shaping and sometimes regaining local identities in rural areas. It is tied with the need to design social spaces in the form of local centers, activity nodes, or even small seeds of such areas (Jopek and Klimczak, 2017). This study fills in the scope of the research presented in terms of morphological and cultural investigations. The research problem investigated in this study continues the cultural threads of physical space in combination with tools used to plan and protect them.

## THEORETICAL BACKGROUND

“The contemporary city exists and develops as a result of a specific culture. Spatial culture is an essential part of the overall culture of a city, community, nation, state, continent, and civilisation” (Kantarek 2013, p. 10). Hanzl notes that theoretical discussions on urbanized space analysis should follow two perspectives: morphological and anthropological: “While urban morphology provides a long-validated and commonly recognized and approved methodology for urban structure analysis, anthropological and social issues have gone beyond what has been up to now as the main focus” (Hanzl 2017, p. 19).

In this context, Smyrski (2018) argues that there is no such thing as an ‘objective’ landscape, divorced from human life. Even the most natural-looking landscape is in fact social. De la Blache (1922) observed that space not only has a social origin, but also expresses what is social. On the one hand, it is a way of thinking about the world, a category of cognition; on the other hand, space is an emanation of social life that changes as society does. According to Wallis (1977), the space occupied by a given community is not only used and shaped by it, but is also a representation of its system of knowledge, ideas, values and rules of behaviour. The link thus formed allows a community to identify fully with the space it occupies. Thus, space is not a set of elements without social meaning, and the impact of the grid of streets, buildings and squares goes beyond the purely physical dimension of the lives of its users (Dowling, 2009; Paasi, 2004). Kantarek argues that urban form enhances the dynamism of life, ‘it is an image of activity, of making decisions and acting on them, across all possible scales and scopes’ (Kantarek 2019, p. 25). Wejchert (1985) also notes that the structure of a spatial environment, its characteristics and functions, and the social significance of individual objects within this structure are factors that determine the emotional impact on the observer. In this sense, a well-designed urban form that facilitates integration and activity is also essential. This relationship is discussed several times by Wejchert and Lynch (1960), who both point to the importance of the role of elements of physical space in creating an emotional connection between a person and the



procesów rozwojowych miast jest jednym z nurtów badań morfologii urbanistycznej (Kantarek 2013). Morfologia miasta rozumiana jako fizjonomia i rozplanowanie przestrzenne zostaje uzupełniona o warstwę kulturową, wiążąc strukturę fizyczną miasta z ludźmi (Koter 1974). Zbieżne jest to z rozumieniem miasta, które Kantarek określa jako: „środowisko życia, środowisko dzieł człowieka, społeczną i przestrzenną różnorodność oraz przestrzenną bliskość” (Kantarek 2013, s. 23).

Zarysowany powyżej związek cech fizycznych i społecznych przestrzeni zyskuje szczególne znaczenie w przypadku jednostek osadniczych, które we współczesnych przeobrażeniach rozwojowych doświadczyły lub nadal doświadcza stagnacji społeczno-gospodarczej. Najczęściej występuje ona w ścisłej zależności z depopulacją, zanikiem głównych funkcji gospodarczych oraz chaosem przestrzennym. Do tej grupy miejscowości można zaliczyć wiejskie jednostki osadnicze będące przedmiotem niniejszego badania: Dębowiec, Jaśliśka i Osiek Jasielski.

Obecnie są to obszary wiejskie z dominującym rolnictwem, zlokalizowane poza bezpośrednim wpływem dużych ośrodków miejskich. Monofunkcyjność i peryferyjność stanowią główne ich bariery rozwojowe. Kolejną barierą to brak odpowiedniej świadomości i kapitału społecznego (zarówno mieszkańców, jak i władz) w zakresie potrzeby ochrony zasobów przestrzennych i kulturowych w ich środowisku życia. Potwierdzenie tej diagnozy znajduje się w Raporcie Stowarzyszenia Architektów RP pt.: *Przestrzeń życia Polaków* (2014). W opracowaniu tym wskazano, że jednym z niekorzystnych czynników oddziałujących na przestrzeń terenów wiejskich jest „unifikacja i utrata zasobów i wartości kulturowych, degradacja historycznych centrów wsi (nieskuteczność ochrony konserwatorskiej wpisanych do rejestru zabytków układów ruralistycznych oraz ciągów zabudowy wiejskiej o istotnych, historycznych lub regionalnych wartościach)” (Raport SARP, 2014, s. 49). Zasoby przestrzenne i kulturowe wybranych do analizy miejscowości choć nadal są czytelne, to ulegają stopniowemu zatarciu zarówno w zakresie fizycznym, jak i społecznym i symbolicznym. Jednym z powodów jest brak podejmowania działań zmierzających nie tylko rewitalizacji przestrzeni, ale również ich należytej i przede wszystkim skutecznej ochrony poprzez ustalenia dokumentów planistycznych (Orlenko, Ivashko, 2019). Dodatkowo niekorzystnym czynnikiem jest świadomość społeczna znaczenia zasobów przestrzennych i kulturowych w tworzeniu lokalnej przynależności i potencjale ich wykorzystania w procesie kształtowania rozwoju przestrzennego (Kuśnierz-Krupa, et al., 2021).

## **HISTORIA, BUDOWA I WSPÓŁCZESNY OBRAZ MIASTA ŚREDNIOWIECZNEGO**

Model miasta średniowiecznego jest zjawiskiem artystyczno-cywilizacyjnym, w którym ważny jest zarówno początkowy proces jego kształtowania, ale też stan obecny oraz nieustanny proces transformacji, jakim jest poddawany. Rewolucyjność tego modelu zawierała się nie tylko w jego nowej jakości, lecz również w liczebności nowych ośrodków powstałych według podobnego wzorca, a koncepcja miasta średniowiecznego jest aktualna do dziś. Miasta powstałe w XIII i XIV wieku były zaledwie urbanistycznym szkicem, który był sukcesywnie doprecyzowany na miarę ewolucji społeczno-gospodarczej miasta (Eysymontt

space, resulting in a sense of security, identification and identity. The symbolic nature of space increases the sense of social territorial belonging (Edensor, 2004; Huyseune, 2010). The search for optimal urban form parameters, which can be used to develop and plan urban development processes, is a current topic in urban morphology research (Kantarek, 2013). Urban morphology, understood as physiognomy and spatial layout, is thus attributed a cultural dimension and becomes a link between the physical structure of a city and its people (Koter, 1974). This is linked to criteria that define urbanity, which Kantarek defines as “a living environment, an environment of human work, social and spatial diversity and spatial proximity” (Kantarek 2013, p. 23).

The link between the physical and social characteristics of space takes on particular significance in the case of settlement units that have experienced, or are currently experiencing, socio-economic stagnation as a result of contemporary developmental changes. It is typically closely linked to depopulation, the disappearance of important economic functions and a general degradation of space. The rural areas examined in this study Dębowiec, Jaśliśka and Osiek Jasielski, can be included in this group.

Currently, the areas under study are rural territories with a predominance of agriculture, located outside the direct influence of large cities. Monofunctionality and peripheral location are the main developmental barriers to these localities. Another barrier concerns the low level of public understanding (both by residents and authorities) of the need to protect spatial and cultural assets in their environment and use them to shape socioeconomic development. This is a confirmation of the diagnosis formulated in the Report of the Society of Polish Architects entitled “Przestrzeń życia Polaków” (The living space of Poles, 2014). This document noted that one of the negative factors that affect the space of rural areas is “*the homogenisation and loss of cultural values and assets, the degradation of historic village centres, the ineffectiveness of the conservation of rural landscapes listed in the Register of Historical Monuments, and urban development areas with essential, historic or regional value*” (Raport SARP, 2014, p. 49).

The spatial and cultural heritage of these places, although still legible, is gradually being erased both physically and symbolically. One of the reasons for this is the lack of action not only to revitalise these spaces, but also to ensure their value and, most importantly, their effective protection through the provisions of planning documents (Orlenko, Ivashko, 2019). Another unfavourable factor is the public awareness of the importance of spatial and cultural assets in creating a sense of local belonging and the potential of their use in shaping the development of individual localities (Kuśnierz-Krupa et al., 2021).

## **HISTORY, CONSTRUCTION AND CONTEMPORARY IMAGE OF A MEDIEVAL CITY**

The medieval town model is an artistic and civilisational phenomenon in which both the process of shaping it, its current state, and the constant process

2009). Proces zabudowy miast związany z przywilejami gospodarczymi przebiegał stopniowo i często nie był zakończony aż do późnego okresu nowożytnego. Wytoczony w początkowym okresie plac miejski, nowo rozmiarzone parcele wokół rynku, a także teren przeznaczony pod kościół wszystko to zaspokajało na określony czas podstawowe potrzeby nowego ośrodka. Obszar gęsto zabudowany był ograniczony zazwyczaj do bloków przyrynkowych. Często dopiero w II połowie XVIII wieku puste kwartały siatki urbanistycznej, były wypełniane zabudową. Średniowieczne układy trwały jednak w swoim pierwotnie zdefiniowanym przestrzennie szkieletie konstrukcyjnym, ale równocześnie podlegały przemianom, co nie zawsze musiało wiązać się z ich rozwojem. Rezultaty pojawiających się różnych idei transformacji zastanego układu nie zawsze okazywały się pozytywne (Eysymontt 2009).

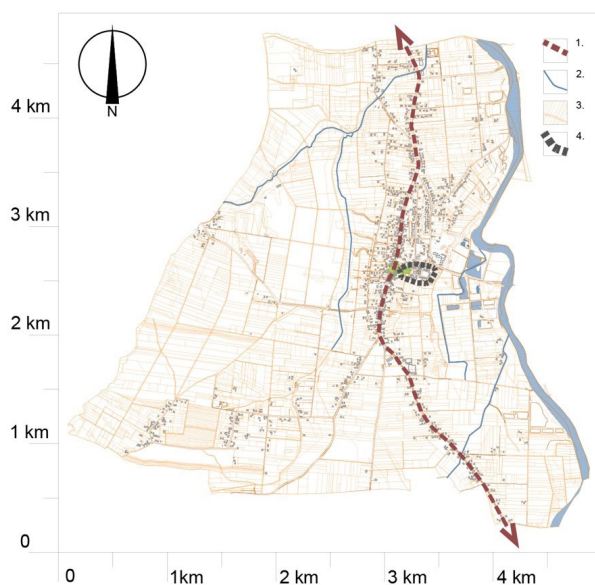
Podstawowym elementem miasta średniowiecznego była parcela i związany z nią czynsz, ale również prawo posiadania domu i jego wolnego dziedziczenia. Parcelacja była głównym czynnikiem procesu tworzenia geometrycznej kompozycji miasta. System ten był wynikiem przeniesienia na obszar dawnych ziem Polski zachodnich technik pomiarowych mierniczych gruntów, którzy za pomocą laski mierniczej rozmierzali obszar miasta (Eysymontt 2009). Mimo stosowania modelu i geometrycznych reguł, przestrzeń poszczególnych miast była organizowana dość elastycznie. Konstrukcja ośrodków miejskich zakładanych na surowym korzeniu czy na obszarze istniejących wcześniej osad była dostosowana do warunków geograficznych. Składały się na nie czynniki przyrodnicze (np. doliny rzeczne), istniejące wcześniej obiekty monumentalne (zazwyczaj kościoły) oraz szlaki komunikacyjne. Teoretyczny model parcelacji po upływie kilku pokoleń przemieniał się często w bardzo odmienny układ rzeczywisty. Z tego

of transformation to which it is subject are equally important. The revolutionary character of this model was not only featured in that it offered a new quality, but also in the numerousness of new towns established following a similar model. The essence of the medieval town remains relevant to this day. This is largely due to the attractive features of the urban landscape, with its main town square and the mass of the local church as a landmark – a symbol of power and the sacred. Cities and towns founded in the thirteenth and fourteenth centuries were merely an urban sketch, which was successively detailed as a city evolved socially and economically (Eysymontt, 2009). The process of building up towns was linked with economic privileges and took place gradually, often remaining unfinished well into the late modern period. The town square, delineated in the initial period, newly surveyed parcels around the market square, and the area assigned for a church all satisfied the essential needs of the new town for a specific time. Densely developed areas were typically confined to market-square blocks. Despite surrounding towns with embankments or walls at a later date, their territories remained largely undeveloped. Only in the late 18th century did empty blocks of the urban grid start to be populated with development. The medieval layouts continued in their originally defined structural skeletons while also undergoing transformation, which did not always have to be tied with their development. The results of various newly appearing ideas on how to transform existing layouts did not always prove positive (Eysymontt, 2009).

The parcel and the associated rent were the base elements of a medieval town, as well as the right to own a house and its free inheritance. Parcelation was the main factor in the process of creating a town's geometric composition. This system was the product of the application of Western land surveying techniques to Polish land. They applied surveying rods to delineate a town's territory (Eysymontt, 2009). Despite the application of geometric principles, each town's space was flexibly organised. The structure of urban settlements founded in *cruda radice* or in the proximity of preexisting was adapted to the external conditions around the site of the future town. They consisted of natural factors (e.g., river valleys), the pre-existence of monumental structures (typically churches) and transport routes. The theoretical parcelation model is often transformed into a very different actual layout after several generations. For this reason, analyses of plots and layouts that have survived since the founding of a town into the present are crucial to illustrating the image of a medieval town (Pudelko, 1967). In medieval surveying, the base measurement unit used to delineate towns was the foot, whose length differed depending on the region. In historical Lesser Poland, the system of measurements was typically based on the Kraków foot, which measured 0.293 m. The Kraków foot was used to survey Dębowiec and Osiek Jasielski. In the case of Jaśliśka, which was influenced to a greater degree by the bishops of Przemyśl rather than those

II. 1. Dębowiec w granicach administracyjnych. Legenda: 1. Historyczny szlak węgierski; 2. Rzeki; 3. Układ działek; 4. Obrys miasta lokacyjnego. Opracowanie: A. Martyka

III. 1. Dębowiec within its administrative limits. Legend: 1. Historical route to Hungary; 2. Rivers; 3. Plot layout; 4. Outline of the town as founded. By: A. Martyka



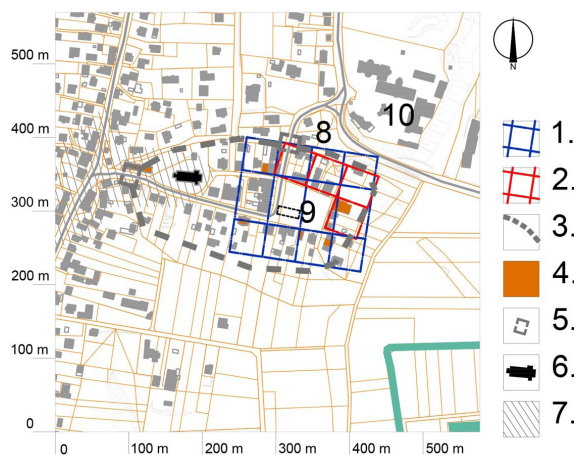
powodu dość ważne dla zarysowania obrazu miasta średniowiecznego są współczesne analizy działek i układów zachowanych z czasów powstania miasta do dnia dzisiejszego (Pudelfko, 1967). W średniowiecznym miernictwie podstawową jednostką mierniczą, według której rozmierzano miasta, była stopa przybierająca różne wartości w zależności od regionu. Na terenie dawnej Małopolski system miar oparty był najczęściej na stopie krakowskiej o długości 0,293 m. Według stopy krakowskiej rozmierzono Dębowiec i Osiek Jasielski. Natomiast w przypadku Jasielsk, znajdujących się bardziej pod wpływem oddziaływania biskupów przemyskich niż krakowskich, stopa mogła wynosić 0,32 m (Krasnowolski 2004a, 2004b). Analizowane w tym opracowaniu jednostki osadnicze znajdują się na dawnej Ziemi Krakowskiej, na historycznych szlakach z Polski na Węgry.

### Dębowiec

Pierwszą badaną miejscowością jest Dębowiec położony w dolinie rzeki Wisłoki nad potokiem Dębownica. Osada lokowana w 1349 roku na prawie magdeburskim, zlokalizowana została na wzgórzu, wokół którego w średniowieczu rosły lasy dębowe. Stąd właśnie wywodzi się pierwotna nazwa miasta: Dębowy Dział, później zmieniona na obecną: Dębowiec. Miasto zostało usytuowane na wschód od wcześniejszej osady targowej, która funkcjonowała przy szlaku komunikacyjnym prowadzącym z Sandomierza na Węgry (il. 1). Miasto wytyczono na wypłaszczonej stoku o znacznym spadku, poniżej zabudowy dawnej osady z kościołem i poza przebiegiem głównej drogi komunikacyjnej. Jest to rzadki przykład miasta średniowiecznego, w którym przez rynek nie przebiega główna droga. Miasto zostało rozmierzone na kanwie prostokątnej siatki mierniczej bazującej na stopie krakowskiej. Rynek w Dębowcu według pierwotnej siatki mierniczej miał wymiary 2 x 1,6 małego sznura w proporcjach 5:4. Rynek otaczały pojedyncze bloki zabudowy podzielone na działki siedliskowe. Bloki zabudowy miały głębokość 250 stóp (2 sznury), na ich zapleczu znajdowały się ogrody. Z naroży rynku w pierzei wschodniej wychodziły po jednej ulicy. Dochodziły one do drogi biegnącej wzdłuż wałów obronnych wewnątrz obwodu obronnego. Podwójny blok zabudowy znajduje się po stronie zachodniej w miejscu adoptowanej wcześniejszej osady typu wiejskiego wraz z wcześniejszym kościołem parafialnym, o którym pierwsze informacje pochodzą z 1328 roku. Dębowiec miał proste obwarowania obronne, w którego skład wchodziły naturalne skarpy wzmocnione

Il. 3. Rynek w Dębowcu. Opracowanie: A. Martyka

Ill. 3. Market square in Dębowiec. By A. Martyka



Il. 2. Dębowiec. Współczesna struktura przestrzenna a hipotetyczny schemat miasta lokacyjnego. Legenda: 1. Planowana siatka sznurowa; 2. Wtórna siatka sznurowa; 3. Obwód policyjno-obronny miasta lokacyjnego; 4. Domy drewniane wpisane do rejestru i ewidencji zabytków; 5. Hipotetyczne bramy do miasta; 6. Lokalizacja przedlokacyjnego kościoła parafialnego; 7. Przedlokacyjna osada targowa; 8. Lokalizacja umocnionej siedziby właściciela miasta; 9. Lokalizacja dawnych kramów i jatek miejskich; 10. Zespół Salejtnów z początków XX wieku. Opracowanie: A. Martyka

Ill. 2. Dębowiec. Hypothetical scheme of the town founded against the background of contemporary plot lines and development. Legend: 1. Planned rope grid; 2. Completed rope grid; 3. The police and defensive perimeter of the town as founded; 4. Wooden buildings listed in the register of historical monuments; 5. Hypothetical town gates; 6. Location of the pre-founding parish church; 7. Pre-founding market settlement; 8. Location of the fortified residence of the town owner's fortified residence; 9. Location of historical merchant and butchers' stalls; 10. The early twentieth-century building complex of the Missionaries of La Salette. By A. Martyka

of Kraków, the foot could have been 0.320 m long (Krasnowolski, 2004a; 2004b). The settlement units under investigation are located in the former Kraków lands, along the historical routes that connected Poland and Hungary.

### Dębowiec

The first locality to be investigated is Dębowiec, located in the Wisłoka River valley, along Dębownica Creek. The town, founded in 1349 based on the Magdeburg rights, was located on a hill, around which an oak wood grew in the Middle Ages. This gave the town its original name: Oak Cannon (Dębowy Dział), which was later changed to the present-day Dębowiec. The town was placed eastward of a pre-existing market settlement, which functioned near the main route from Sandomierz to Hungary (ill.1). The town was delineated on a flat slope with a significant incline, below the development of the pre-existing settlement and its church and outside of the course of the main transport route. It is a rare case of a medieval town whose market square was not crossed by a major road.

The city was planned on the basis of a rectangular grid based on the Kraków foot. The market square in Dębowiec, based on the original grid, measured 2x1.6 short ropes and its side proportions were 5:4. The square was surrounded by individual blocks of houses divided into plots. The blocks were 250 feet deep (2 ropes) and had gardens deeper inside. The original width of the plots could not be determined.





Il. 4. Rynek w Dębowcu. Widok w kierunku wschodnim. Fot. A. Martyka  
 Ill. 4. Market Square in Dębowiec. Westward's view.  
 Photo by A. Martyka



Il. 5. Drewniana zabudowa wpisana do rejestru zabytków wzdłuż ulicy łączącej miasto z głównym szlakiem komunikacyjnym na Węgry. Fot. A. Martyka

Ill. 5. Wooden development listed in the register of historical monuments along a street that connected the town with the main route to Hungary. Photo by A. Martyka

drewnianymi parkanami (il. 2). Od strony północnej i zachodniej wzgórze zachowały się pozostałości po wałach (Krasnowolski 2004a, 2004b; Kuśnierz-Krupa 2019). Na pierwszej mapie topograficznej krajów monarchii habsburskiej sporządzonej w ramach tzw. zdjęcia józefińskiego w XVIII wieku można zaobserwować, że kompozycja rynku i bloków przyrynkowych pozostawały w pierwotnym obrysie wyznaczonym w średniowieczu (Bukowski et al. 2014). Dzisiaj pierwotny układ urbanistyczny nie uległ znacznemu zatarciu (il. 3). Z okresu lokacji zachował się główny układ komunikacyjny i układ działek w blokach przyrynkowych. Do rejestru zabytków wpisany jest kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła oraz dwa domy drewniane pomiędzy kościołem a terenem dawnej osady z początku i końca XIX wieku (NID, 2022) (il. 4-5).

### Jaśliska

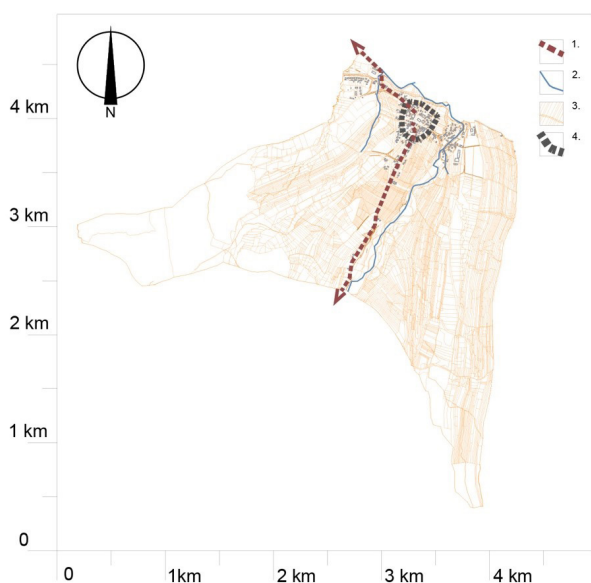
Drugim analizowanym przykładem jest dawne miasteczko Jaśliska, które powstało na surowym korzeniu w 1366 roku w dorzeczu Jasiołki na terenach nadgranicznych niezwykle słabo zurbanizowanych. Początkowa nazwa miasta brzmiała Honstad (Wysokie Miasto). Miasto powstało, aby wzmocnić obronę ziem polskich przed najazdami Litwinów i Tatarów oraz przyspieszyć rozwój gospodarczy tych terenów. Dlatego jednym z ważniejszych przywilejów uzyskanych podczas lokacji było prawo składu wina oraz pozwolenie na funkcjonowanie komory celnej. Miasto powstało przy szlaku komunikacyjnym z Sanoka na Węgry,

A street extended from each corner of the market square on the eastern front. They reached the road that ran along the defensive embankments of the city, inside the defensive perimeter. On the western side, on the site of an earlier rural settlement, there is a double town block, which was adapted together with the existing parish church, first mentioned in written sources in 1328. Dębowiec had simple defensive fortifications, including natural embankments reinforced by wooden walls (ill. 2). Remains of the embankments were preserved on the northern and western sides of the hill (Krasnowolski, 2004a, 2004b; Kuśnierz-Krupa, 2019).

On the first topographic map of the lands of the Habsburg Monarchy drafted as a part of the so-called Josephine survey in the eighteenth century, we can observe that the composition of the market square and the market blocks remained in their original outlines as delimited in the Middle Ages (Bukowski et al. 2014). The original urban layout has survived to the present (ill. 3). The main circulation and the layout of the market stalls in the town blocks survived from the founding period. The Parish Church of St. Bartholomew the Apostle and two wooden buildings between the church and the territory of the former settlement from the early and late nineteenth century are listed in the register of historical monuments (NID, 2022) (ill. 4-5).

### Jaśliska

The second case under analysis is the former town of Jaśliska, which was founded on cruda radice in 1366 in the basin of the Jasiołka River in an exceptionally poorly urbanised borderland. Initially, the town was established to bolster the defence of Polish land against Lithuanian and Tartar incursions and to enhance the economic development of its general area, as it received a wine storage right and a customs chamber. The town was built along the transport route from Sanok to Hungary that crossed the village of Czeremcha, as this route had been quite busy (ill. 7). The



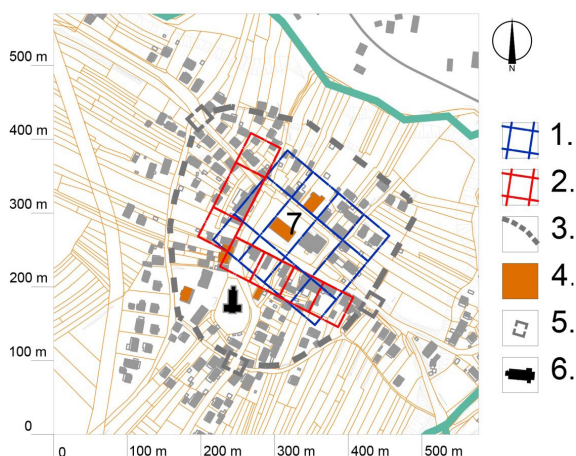
Il. 6. Jaśliska w granicach administracyjnych. Legenda: 1. Historyczny szlak węgierski; 2. Rzeki; 3. Układ działek; 4. Obrys miasta lokacyjnego. Opracowanie: A. Martyka

Ill. 6. Jaśliska in its administrative limits. Legend: 1. Historical trail to Hungary; 2. Rivers; 3. Plot layout; 4. Outline of the town as founded. By A. Martyka



Il. 7. Jaśliśka. Współczesna struktura przestrzenna a hipotetyczny schemat miasta lokacyjnego. Legenda: 1. Planowana siatka sznurowa; 2. Wtórna siatka sznurowa; 3. Obwód policyjno-obronny miasta lokacyjnego; 4. Domy drewniane, plebania, fragmenty murów dawnego ratusza wpisane do rejestru i ewidencji zabytków; 5. Bramy do miasta: Krakowska, Sanocka, Węgierska; 6. Kościół parafialny powstały w okresie lokacji miasta; 7. Lokalizacja renesansowego ratusza. Opracowanie: A. Martyka

Ill. 7. Hypothetical scheme of the town as founded, against the background of contemporary plots and development. Legend: 1. Planned rope grid; 2. Completed rope grid; 3. The police and defensive perimeter of the town as founded; 4. Wooden buildings, parish house, historic town hall wall fragments – all listed in the register of historical monuments; 5. Gates to the city: Kraków Gate, Sanok Gate, Hungary Gate; 6. Parish church built during the town's founding; 7. Location of the Renaissance town hall. By A. Martyka



przez wieś Czeremcha, w czasach gdy droga ta była często uczęszczana (il. 6). Miasto zostało wytyczone na wypłaszczonej wzniesieniu, lekko opadającym w kierunku wschodnim. Rynek prawdopodobnie mógł mieć pierwotnie kształt prostokąta o wymiarach 2,5 x 1,5 sznura. Z północnego i zachodniego narożnika rynku wychodziły po dwie ulice, z południowego i wschodniego – jedna. Wokół rynku wytyczono pojedyncze bloki zabudowy. Działki siedliskowe miały zróżnicowane wymiary, ale o stosunkowo dużej długości, bowiem sięgały do około 2 sznurów od strony północnej i do około 1 sznura od strony wschodniego bloku zabudowy. Szlak na Węgry wchodził w północno-zachodnim narożniku rynku, zmieniając kierunek na południe obok kościoła parafialnego (Kuśnierz-Krupa 2013a).

W okresie lokacji powstał kościół parafialny, zlokalizowany za blokiem przyrynkowym w południowo-wschodniej części układu. Co ciekawe, Jaśliśka posiadały solidne umocnienia obronne, które były niezbędne do obrony miasta w trudnym przygranicznym terenie. Początkowo były to wały ziemne, ale w trakcie odbudowy miasta po najeździe węgierskim w 1474 roku rozpoczęto budowę murów wokół całego miasta. Budowa umocnienia mogła skrócić pierwotnie wymierzone działki siedliskowe i możliwe, że je przedłużono kosztem powierzchni rynku. Od strony południowej zachowały się ulice podmurne o kształcie owalnicowym. Do miasta prowadziły trzy bramy: Węgierska, Krakowska i Sanocka (il. 7). Miasto przeżył swój rozkwit w XVI wieku głównie dzięki handlowi winem (Krasnowolski 2004a, 2004b). W centrum układu znajduje się rynek o kształcie zbliżonym do trapezu o wymiarach 110 i 135 m dłuższe boki, oraz krótsze o długości 67,5 i 90 m. Z okresu lokacji miasta zachowały się jedynie rozparcelowanie rynku i jego najbliższego otoczenia. Z późniejszych okresów pochodzą piwnice ratusza i piwnice w budynkach przyrynkowych od strony północnej. Są one datowane na XVI wiek i wpisane do rejestru zabytków (NID, 2022). Dawny układ urbanistyczny przedstawiony na zdjęciu józefińskim z końca XVIII wieku jest pierwszą dokumentacją struktury miasta średniowiecznego. Rynek w Jaśliśkach ma kształt prostokąta i otoczony jest pełnymi pierzejami zabudowy siedliskowej. W środku rynku znajduje się relatywnie duży ratusz. Dominantą wysokościową stanowi kościół parafialny otoczony placem z budynkiem plebanii. We wschodnim narożniku rynku dla wzmocnienia obronności miasta od strony skarpy zarysowany jest kształt okrągłej baszty (Kuśnierz-Krupa 2013b; Bukowski, et al. 2014). Obecnie na rynku w Jaśliśkach zlokalizowany jest budynek domu kultury znajdujący się na miejscu dawnego ratusza miejskiego o dość dużych gabarytach w porównaniu z zabudową jednokondygnacyjną wokół rynku. Percepcję prawdziwego wnętrza urbanistycznego pierwotnego rynku

town was planned on a flat hill with a gently eastward slope. The market square could originally have had the shape of a rectangle measuring 2.5x1.5 rope. Two streets extended from the northern and western corners of the square, with one street extending from the southern and eastern corners. Singular town blocks were delineated around the market square. The settlement plots varied in size but were relatively long, extending up to about 2 ropes in the northern block and up to about 1 rope from the side of the eastern block of the city. The route to Hungary connected with the northwest corner of the market square, turning south near the parish church (Kusnierz-Krupa, 2013a).

During the foundation period, a parish church was built behind the market-square block in the south-eastern part of the layout. Jaśliśka possessed the fortifications necessary to defend the town in a complex area near the border. Initially, the fortifications consisted of earthen embankments, but during the rebuilding of the town after a Hungarian invasion in 1474, the construction of masonry walls along its entire perimeter began. The construction may have shortened the originally planned settlement plots, and it was possible that they were extended at the cost of the market square's area. Oval-shaped streets that ran along the walls survived in the southern part. Three gates led into the town: the Hungarian, Kraków and Sanok gates (ill. 7). The town greatly prospered in the sixteenth century, mainly owing to trading wine. (Krasnowolski 2004a, 2004b). The centre of the layout features a market square with an outline resembling a trapezoid, whose longer sides measured 110 and 135 m, while the shorter ones measured 67.3 and 90 m. The only element that survived from the town's founding period was the parcellation of the market square and its immediate vicinity. The town hall cellars and those of the buildings abutting the market square from the north are from a later period, dated to the sixteenth century. They are listed in the Register of historical monuments (NID, 2022). The historical urban layout presented in the Josephine survey at the end of the eighteenth century is the first documentation of this medieval town's structure. The market square in Jaśliśka has a rectangular shape and is surrounded by continuous frontages formed by settlement buildings. A relatively large town hall is



Il. 8. Rynek w Jaśliskach. Opracowanie: A. Martyka  
 Ill. 8. Market square in Jaśliska. By A. Martyka

zakłóca wolnostojący budynek piekarni. Dodatkowo nieczytelna jest pierzeja wschodnia, gdyż obecnie tworzą ją tylko dwa wolnostojące budynki jednorodzinne. Pozytywną dominantą wysokościową i architektoniczną stanowi kościół parafialny w najwyższym punkcie dawnego miasta (il. 8). W rejestrze zabytków znajduje się także kościół parafialny pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, którego obecny kształt pochodzi z XVIII wieku, murowany dom ze stajnią z przełomu XVIII i XIX wieku oraz kilka domów drewnianych, niestety w fatalnym stanie technicznym (il. 9). Największym kubaturowo zabytkiem architektury drewnianej jest plebania z końca XIX wieku. Dodatkowo na uwagę zasługują trzy drewniane budynki jednorodzinne tworzące pierzeję ulicy łączącej rynek z placem kościelnym, które pochodzą z XIX i początku XX wieku (il. 10). Niestety nie zachował się budynek karczmy, który został wpisany jeszcze do rejestru zabytków w latach 70. ubiegłego wieku, a który zlokalizowany był na działce w południowo-wschodnim narożniku rynku (NID, 2022).

### **Osiek Jasielski**

Trzecią badaną miejscowością jest Osiek Jasielski, założony w 1366 roku w widłach rzeki Wisłoka i Szczawy na

Il. 9. Kościół parafialny i zabudowa przyrynkowa w Jaśliskach przy dawnym trakcie na Węgry. Fot. A. Martyka

Ill. 9. Parish church and development along the market square in Jaśliska near the old route to Hungary. Photo by A. Martyka



located in the centre of the square. A parish church surrounded by a square with a parish house acted as a height-based landmark. On the eastern corner of the market square, one can see an outline of a round tower erected to enhance the defensibility of the town from the side of the escarpment (Kuśnierz-Krupa 2013b; Bukowski et al. 2014).

Currently, the Jaśliska market square is the site of a community centre located where the former town hall used to stand, which is quite substantial in size relative to the single-storey development around the square. The perception of an authentic urban interior of the original market square is distorted by a free-standing bakery building. Additionally, the eastern front is illegible, as it is currently made up of only two detached single-family houses. The parish church, located at the highest point of the old town, acts as a positive vertical and architectural landmark (ill.8). The register of historical monuments also includes the Parish Church of St. Catherine of Alexandria, whose current form is dated to the eighteenth century, a masonry house with a stable from around the end of the eighteenth and the early nineteenth century, and several wooden houses, which are unfortunately in relatively poor technical condition (ill. 9). The parish church from the end of the nineteenth century is the largest wooden architecture monument by volume. Also of note are three wooden single-family houses that form the frontage of the street that connects the market square with the church square and are dated to the nineteenth and the early twentieth centuries (ill. 10). Unfortunately, the tavern building, which was placed in the register already in the 1970s and which was located on the plot in the southeastern corner of the market square, did not survive (NID, 2022).

Il. 10. Rynek w Jaśliskach z budynkiem domu kultury w miejscu ratusza miejskiego po lewej stronie. Po prawej stronie zabudowa bloków przyrynkowych w kierunku bramy krakowskiej. Fot. A. Martyka

Ill. 10. Market Square in Jaśliska with the community centre building on the site of the former town hall on the left. On the right are the buildings that occupy the blocks near the market square near Kraków Gate. Photo by A. Martyka



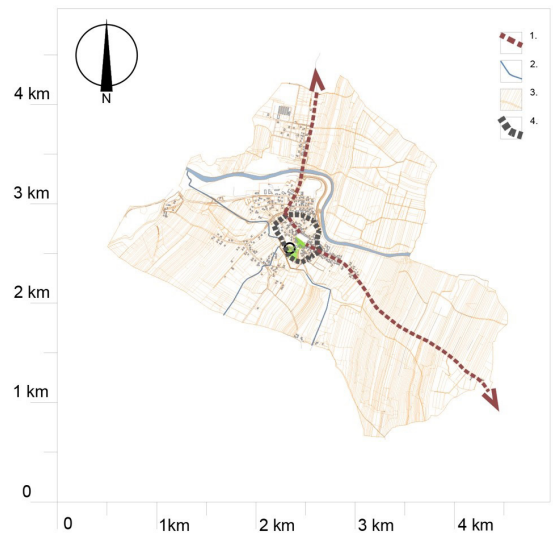
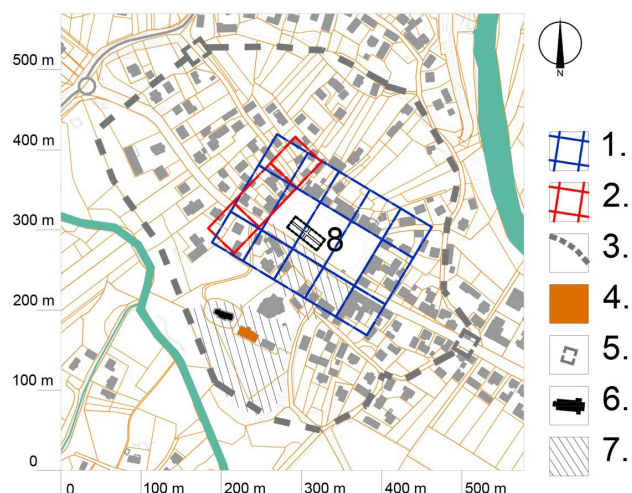


terenie już wcześniej zasiedlonym. Król Kazimierz Wielki zakupił teren w 1363 roku, na którym założył miasto, włączając istniejącą od XII wieku osadę targową. Wcześniejsza osada miała kształt owalnicy i leżała przy drodze z Pilzna do Jasła w kierunku Węgier przez Bardziejów (il. 11). Osiek Jasielski założony na planie ortogonalnym uwzględniał w swych granicach również wcześniejszą osadę. Miasto rozmierzono, używając dużego sznura (150 stóp). Centrum układu urbanistycznego stanowił rynek na planie prostokąta o proporcjach 2:1, który otoczony został pojedynczymi blokami zabudowy. Dłuższy bok rynku znajduje się po południowej stronie wzdłuż głównego szlaku komunikacyjnego. Na południową pierzeję rynku zaadaptowano istniejącą owalnicową zabudowę, co potwierdzają odmiennie kształty i rozmiary działek. Ważnym elementem miasta lokacyjnego był kościół parafialny zlokalizowany w relatywnie znacznej odległości od rynku. Jak wskazują źródła, jego budowę rozpoczęto zaraz po lokacji miasta i usytuowano go za przyrynkowym blokiem, od strony południowo-zachodniej. Obecnie jest to drewniany kościół o konstrukcji zrębowej i stanowi przykład nielicznych tego typu drewnianych kościołów na Podkarpaciu. Obszar obwiedziony był prawdopodobnie obwodem policyjno-obronnym razem z obszarem dawnego grodziska i placem kościelnym (Krasnowolski 2004a, 2004b; Kuśmierz-Krupa 2019).

Na mapie z drugiej połowy XVIII wieku układ urbanistyczny miasta jest całkowicie zatarty. Nie jest widoczny nawet wyrazisty kształt prostokątnego rynku. Z luźnej chaotycznej pojedynczej zabudowy wyróżnia się tylko kościół parafialny. Nie widać też zarysu wałów i innych umocnień muryowanych. Widoczne są natomiast naturalne skarpy zamykające układ urbanistyczny okalające miasto z trzech stron, pełniące funkcje obronne (Bukowski, et al., 2014) (il. 12).

Il. 12. Osiek Jasielski. Współczesna struktura przestrzenna a hipotetyczny schemat miasta lokacyjnego. Legenda: 1. Planowana siatka sznurowa; 2. Wtórna siatka sznurowa; 3. Obwód policyjno-obronny miasta lokacyjnego; 4. Domy drewniane i plebania wpisane do rejestru i ewidencji zabytków; 5. Hipotetyczne bramy do miasta; 6. Kościół związany ze wcześniejszym grodem; 7. Obszar wcześniejszego grodu i osady targowej; 8. Lokalizacja dawnych kramów. Opracowanie: A. Martyka

III. 12. Osiek Jasielski. Hypothetical scheme of the town as founded, against the background of contemporary development and plots. Legend: 1. Planned rope grid; 2. Completed rope grid; 3. The policing and defensive perimeter of the town as founded; 4. Wooden houses and parish church listed in the register and records; 5. Hypothetical gates into the town; 6. Church tied with the pre-existing gord; 7. The area of the pre-existing gord and market settlement; 8. Location of historical trading stalls. By A. Martyka



Il. 11. Osiek Jasielski w obecnych granicach administracyjnych. Legenda: 1. Historyczny szlak węgierski; 2. Rzeki; 3. Układ działek; 4. Obrisy miasta lokacyjnego. Opracowanie: A. Martyka

III. 11. Osiek Jasielski within its current administrative limits. Legend: 1. Historical trail to Hungary; 2. Rivers; 3. Plot layout; 4. Outline of the town as founded. By A. Martyka

### Osiek Jasielski

The third locality investigated was Osiek Jasielski, founded in 1366 on the fork of the Wisłok and Szczawa rivers on previously settled land. King Casimir the Great purchased this site in 1363 and founded a town based on the Magdeburg rights here, incorporating the development of a twelfth-century market settlement or defensive gord<sup>1</sup> into it. The preexisting settlement had an oval layout and was located along an important transport route near the road from Pilzno to Jasło, in the direction of Hungary through Bardejov (ill. 11). Osiek Jasielski was founded on an orthogonal plan and included the preexisting settlement within its borders. The town was planned using the long rope. The centre of the urban layout was the market square, with a 2:1 rectangular plan, which was surrounded by singular town blocks. The longer side of the square is located on the south side along the main transport route. The south market frontage was

Il. 13. Rynek w Osieku Jasielskim. Opracowanie: A. Martyka

III. 13. Market square in Osiek Jasielski. By A. Martyka







Il. 14. Kościół parafialny pw. Przemienia Pańskiego w Osieku Jasielskim wzniesiony około 1419 roku. Wieża i dzwonnica zostały dobudowane około 1640 roku. Widoczne jest z prawej strony ujęcia zabytkowe murwane ogrodzenie. Fot. A. Martyka

Ill. 14. Parish Church of the Transfiguration of the Lord in Osiek Jasielski, erected around 1419. The tower and belfry were added around 1640. In the foreground, we can see a historical fence. Photo by A. Martyka



Il. 15. Rynek w Osieku Jasielskim. Widok w kierunku narożnika północno-zachodniego. Fot. A. Martyka

Ill. 15. Market square in Osiek Jasielski. View towards the northwest corner. Photo by A. Martyka

Kształt rynku z okresu lokacji miasta, obecnie ma kształt zbliżony do trapezu o wymiarach około 136 i 105 metrów (il.13). Przez rynek przebiega główny ciąg komunikacyjny w relacji wschód–zachód, który jest niemal równoległy do pierzei północnej rynku. Wnętrze rynku jest czytelne, obudowane domami mieszkalnymi oraz współczesną zabudową handlowo-usługową zlokalizowaną na kilku pierwotnych działkach lokacyjnych (il. 14). W rejestrze i ewidencji zabytków znajduje się jedynie drewniany kościół z 1419 roku wraz z okalającym go murem z czterema kapliczkami oraz plebania z 1801 roku (NID, 2022) (il. 15).

## PRZESTRZENNE I KULTUROWE ASPEKTY PLANOWANIA

Otoczenie człowieka stanowi ważny element jego życia i funkcjonowania. Ślady historii zapisane w krajobrazie kształtują tożsamość lokalną, czyli poczucie przynależności i odpowiedzialności za daną przestrzeń. Jednocześnie bogactwo i różnorodność kulturowa nadają unikatowy charakter danej miejscowości, która może przyczynić się

not delineated as a development from the preexisting oval settlement was adapted. It formed one of the frontages of the market, as evidenced by the shape and sizes of the plots along this frontage, which are different from the others. Another important element of the town as founded was the parish church, located at a relatively significant distance from the market square. Sources indicate that construction began immediately after the town was founded and was located behind the market block, from the southwest. At present, it is a wooden log church, few of which have survived in the Subcarpathia. The area was probably encircled by a perimeter of security and defence along with the former gord and the square of the church square (Krasnowolski, 2004a, 2004b; Kuśnierz-Krupa, 2019)

On a map of the mid nineteenth century, it can be seen that the urban layout of the town is completely erased. Even the clear shape of the rectangular market square was invisible. From the loose, chaotic, and scattered development, one can only identify the parish church. The outlines of embankments and other masonry fortifications are not visible. However, one can see the natural escarpments that enclosed the urban layout, surrounding the town from three sides, and which had defensive purposes (Bukowski et al. 2014) (ill. 12).

The shape of the market square from the period of the town's founding currently has a form similar to the trapezoid whose dimensions are 135.67 and 105 m (ill. 13). The main east-west transport route runs through the market square, almost parallel to its northern frontage. Thus, it differs from the course of the historical route to Hungary, which extended from the northern corner of the square. The interior of the market square is legibly framed by contemporary residential and commercial buildings located on a variety of original plots from the founding period (ill. 14). The records and register of historical monuments only include the wooden church from 1419 along with the wall that surrounds it, with four chapels and a parish house from 1801 (NID, 2022) (ill. 15).

## SPATIAL AND CULTURAL ASPECTS OF PLANNING

The environment of human life is an essential element in people's lives and their functioning. Traces of history recorded in the landscape shape local identity, namely the sense of belonging and responsibility for a given space. At the same time, cultural wealth and diversity bestow a unique character on a given locality and can contribute to the socioeconomic development of the municipality. Urban tissue is a record of a given city, town, or village transformation and allows one to glean its history, forming the cultural assets of a given society. These assets not only reflect the development of construction thought but are also an image of the pursuits and aspirations of its creators and users, shaping the unique cultural landscape of individual settlement units.

The definition of the cultural landscape is stipulated in Article 3, point 14 of the Act on the Protection and Preservation of Monuments (2003). The cultural

w rozwoju społeczno-gospodarczego danej gminy. Tkanka urbanistyczna bowiem jest zapisem historycznych przemian miasta, miasteczka czy wsi, które pozwalają na poznanie jego historii, tworząc zasoby kulturowe społeczeństwa. Zasoby te nie tylko odzwierciedlają kulturę kształtowania przestrzeni, ale są często obrazem dążeń i aspiracji jego twórców i użytkowników, kształtując unikatowy krajobraz kulturowy poszczególnych jednostek osadniczych.

Definicja krajobrazu kulturowego jest zawarta w art. 3 pkt. 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka (Ustawa, 2003). Podobnie, definiuje go (Myga-Piątek, 2001, s. 165) wskazując, że jest to „historycznie ukształtowany fragment przestrzeni geograficznej, który powstał w wyniku przenikania się oddziaływań środowiskowych i kulturowych tworzących specyficzną strukturę. Objawia się ona regionalną odrębnością, postrzeganą jako swoista fizjonomia”. Zatem najbardziej oczywistym, fizycznym odzwierciedleniem krajobrazu kulturowego jest jego genetyczny kod zapisany w przestrzeni – w układzie urbanistycznym i architekturze. Podstawowymi wartościami urbanistycznymi są elementy tworzące tożsamość i odrębność danej jednostki osadniczej. Zaliczyć tu można, między innymi, charakterystyczne układy ulic, placów, przestrzeni otwartych, terenów zieleni oraz układy ciągów widokowych, elementów kompozycyjnych, takich jak dominanty czy akcenty. Wartości te jednak bardzo często narażone są na zatarcie poprzez niewłaściwe zagospodarowanie historycznych układów. Do największych dla nich zagrożeń można wymienić przekształcenia, które zmieniają charakter ich fizjonomii, likwidują charakterystyczne obiekty (w tym dominanty przestrzenne), wprowadzające agresywne rozwiązania funkcjonalne oraz przestrzenne, które dewaloryzują historyczne cechy układów urbanistycznych (Welc-Jędrzejewska et al. 2011, s. 31).

Racjonalne gospodarowanie przestrzenią jest zadaniem, które wymaga wielowymiarowego podejścia do zmieniających się uwarunkowań i prowadzenia właściwie ukierunkowanej polityki przestrzennej. Celem planowania przestrzennego jest bowiem nie tylko efektywne i racjonalne użytkowanie terenów, ale również ochrona istniejących zasobów: przyrodniczych i kulturowych. Jednym z podstawowych narzędzi prowadzenia polityki przestrzennej jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Stanowi on również ważny instrument ochrony dziedzictwa kulturowego, który powinien zapewnić:

- zachowanie i eksponowanie zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego,
- ochronę i przywracanie do stanu właściwego zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego,
- kształtowanie harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych. (Welc-Jędrzejewska, et al. 2011, s. 20).

Ustalenia planów miejscowych stanowią formę ochrony, określoną w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, oraz mogą stanowić efektywny instrument zabezpieczenia obiektów i układów historycznych niebędących zabytkami. Problemem jest jednak fakt, iż plan miejscowy nie jest dokumentem obligatoryjnie sporządzanym przez

landscape is a space perceived by people that includes natural elements and the products of civilisations, historically shaped as a result of the impact of natural factors and human activity. Myga-Piątek (2001, p. 165) defined it similarly, stating that it is “a historically shaped fragment of geographic space that has been created as a result of the interpretation of environmental and cultural impacts that form a specific structure. It manifests itself in regional distinctiveness, perceived as a unique physiognomy”. Thus, the most obvious physical reflexion of the cultural landscape is its genetic code imprinted on space within the urban layout and architecture. Elements that form a given settlement unit’s identity and distinctiveness are fundamental planning values. These include, among others, distinctive layouts of streets, squares, open spaces, green areas, and patterns of vista sequences, compositional elements such as landmarks or accents. These values are often endangered by erasure due to the improper development of historical layouts. The greatest threats include transformations that alter the character of their physiognomy, eliminate distinctive buildings (including spatial landmarks), and introduce aggressive functional or spatial solutions that devalue historical features of urban layouts (Welc-Jędrzejewska et al. 2011, p. 31).

Rationally managing space is a task that requires a multidimensional approach to changing conditions and the implementation of a properly directed spatial policy. The objective of spatial planning is not only the effective and rational use of land but also the preservation of existing natural and cultural resources. One of the essential tools for conducting spatial policy is the local spatial development plan. It is also an important instrument of preserving cultural heritage and it should ensure:

- The preservation and exposition of the assets and values of cultural heritage,
- The protection and restoration of cultural heritage resources and assets in their proper state,
- The creation of a harmonious, contemporary cultural landscape while accounting for historical and regional conditions (Welc-Jędrzejewska et al. 2011, p. 20)

The provisions of local development plans are a form of conservation specified in the Act on the Protection and Preservation of Monuments (2003). Therefore, they can be an effective instrument in securing historical buildings and layouts that do not have listed status. However, the fact that plans are not mandatory documents for municipalities and plan coverage of Poland is insignificant and amounts to 32.6% remains problematic. The Subcarpathian Voivodeship, in this respect, has a coverage of only 13.5%, which is one of the lowest values among all Poland’s voivodeships.

In the municipalities studied, only the territory of Jaśliśka was covered by an applicable local spatial development plan adopted in 2005. In this document, the block with the market square is under conservation, as are the five properties that include historical residential buildings and the plot with the parish

gminę, a pokrycie planami powierzchni Polski jest niewielkie i wynosi 32,6%. Województwo podkarpackie w tym zakresie wynosi 13,5%, co stanowi jeden z najniższych wyników wśród wszystkich województw.

W badanych miejscowościach jedynie obszar Jaślik jest objęty zakresem obowiązującego planu miejscowego, ale pochodzi on z 2005 roku. W dokumencie tym kwartał zabudowy z rynkiem jest objęty ochroną konserwatorską, podobnie jak pięć posesji zawierających zabytkowe budynki mieszkalne oraz działka z plebanią (Uchwała Rady Gminy Jaślika, 2011). Zatem sam układ i forma placu są objęte ochroną natomiast nie wprowadzono żadnych szczególnych (np. w zakresie utrzymania linii istniejącej zabudowy) zasad kształtowania zabudowy w kwartałach przyległych do rynku czy budowy obiektów tymczasowych na rynku. W nowszym dokumencie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, uchwalonym w 2020 roku, również wyodrębniono strefę ochrony zabytkowego układu urbanistycznego. Strefa ta obejmuje obszar rynku wraz przyległymi terenami zajmującą powierzchnię nieco powyżej 1 hektara. Poszerzenie strefy ochrony jest bardzo korzystne dla ochrony walorów historycznej przestrzeni Jaślik (Studium gminy Jaślika, 2020) Jest to dobry prognostyk do przyszłych działań ochronnych i rewaloryzacji tego obszaru. Natomiast z uwagi na to, że studium nie jest aktem prawa miejscowego a obowiązujący plan miejscowy tylko w podstawowym zakresie zapewnia ochronę dawnego historycznego układu urbanistycznego Jaślik, nie można obecnej formy ochrony zasobów kulturowych uznać za wystarczającą.

Zabytkowe układy przestrzenne w Dębowcu i Osieku Jasielskim nie są objęte planami miejscowymi. Obowiązujące Studia uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego obejmujące tereny tych wsi, zawierają ustalenia, które wskazują na występujące tam walory kulturowe. Należy jednak pamiętać, że studium nie ma charakteru prawa miejscowego, stąd nie stanowi narzędzia w zakresie ochrony historycznych układów wspomnianych miejscowości. Wieś Dębowiec jest objęta zakresem studium gminy Dębowiec uchwalonego w 2018 roku (Studium gminy Dębowiec 2018). Zgodnie z ustaleniami tego dokumentu obszar rynku wraz z zespołem Saletynów jest określony jako projektowana strefa ochrony konserwatorskiej. Natomiast większość pozostałego obszaru wsi, głównie zlokalizowanego wzdłuż głównego traktu komunikacyjnego, jest objęta strefą ochrony krajobrazu kulturowego. W studium Osieka Jasielskiego uchwalonym 2006 roku, kwartał z rynkiem został wydzielony jako układ urbanistyczny podlegający ochronie. Jest to bardzo mały obszar centrum miejscowości, a do terenów bezpośrednio do niego przylegających nie ma odniesienia (Studium gminy Osiek Jasielski, 2017).

## WSKAŹNIK MORFOLOGII I FIZJONOMII

### Metoda

Analizę morfologii i fizjonomii wybranych trzech dawnych miast średniowiecznych przeprowadzono za pomocą syntetycznego wskaźnika. Wskaźnik morfologii i fizjonomii Dębowca, Jaślik i Osieku Jasielskiego obliczono według metody zaprezentowanej przez Szmytkie w publikacji *Metody analizy morfologii i fizjonomii jednostek osadniczych* (2014). Autor analizował pod względem morfologii

house. Thus, the layout and form of the square are under conservation. However, no particular development planning guidelines (e.g., in terms of maintaining the existing building line) development planning guidelines were introduced in the blocks abutting the square. The study document adopted in 2020 features a separate zone for the conservation of the historical layout. This zone covers the market square along with adjacent areas, over 1 ha in total. The extension of the zone is highly favorable with respect to the assets of Jaślika's historical space (SUiKZP Jaślika, 2020). It is a good sign for future measures aimed at protecting and rehabilitating this area. However, because the study is not a local act and as the currently applicable local plan only provides basic conservation of Jaślika's historic urban layout, the current form of preservation of cultural assets should be considered inadequate.

The territories of Dębowiec and Osiek Jasielski are not covered by local plans. Study documents that cover the territories of these villages feature provisions that point to the preservation of cultural assets there. However, it should be remembered that a study is not an act of local law and thus is not a tool for conserving the historical urban layouts of the localities in question. Dębowiec is covered by the study of the Dębowiec municipality, adopted in 2018 (SUiKZP Dębowiec, 2018). According to the provisions of this document, the market square along with the complex belonging to the Missionaries of La Salette are described as a planned conservation zone. Meanwhile, most of the remaining area of the village, mostly along the main transport route, is marked as a cultural landscape preservation zone. In the study of Osiek Jasielski, adopted in 2006, the block with the market square was marked as an urban layout under conservation. It is a very small area of the locality's center, and the surrounding areas are not referenced (SUiKZP Osiek Jasielski, 2017).

## INDEX OF MORPHOLOGY AND PHYSIOGNOMY

### Methodology

The subject of this study was an analysis of the morphology and physiognomy of three selected former medieval towns, carried out using component indicators and a synthetic morphology index. The morphology indices for Dębowiec, Jaślika and Osiek Jasielski were calculated using the method presented by Szmytkie in "Metody analizy morfologii i fizjonomii jednostek osadniczych" (Methods for analysing the morphology and physiognomy of settlement units) (2014). In this work, Szmytkie analysed small towns and large villages in the Lower Silesian and Opole Voivodeships (a total of 171 localities). These localities also included cities and villages founded in the Middle Ages. The results for the three investigated Subcarpathian localities were compared with those obtained by Szmytkie (2014).

The morphology and physiognomy index ( $W_{MF}$ ) is a synthetic index which quantitatively characterizes the morphology of a given locality (a town or municipality). The morphology index ( $W_{MF}$ ) depends on four



i fizjonomii małe miasta i duże wsie położone w województwach dolnośląskim i opolskim (razem 171 miejscowości). W grupie ośrodków znalazły się również miasta i wsie lokowane w średniowieczu. Wyniki otrzymane dla trzech badanych gmin na Podkarpaciu porównano z wynikami uzyskanymi przez Szmytkie (2014).

Wskaźnik morfologii i fizjonomii ( $W_{MF}$ ) ma charakter wskaźnika syntetycznego, który w sposób ilościowy charakteryzuje morfologię danej miejscowości (miast, gmin). Wskaźnik morfologii ( $W_{MF}$ ) jest zależny od czterech wskaźników cząstkowych, które przyjmują zróżnicowane przedziały wartości. Poniżej opisano sposób obliczenia wskaźników cząstkowych, takich jak wskaźnik zabudowy ( $W_z$ ), wskaźnik gęstości zaludnienia netto ( $W_{GZ}$ ), wskaźnik rozwinięcia grafu ( $W_{RG}$ ) oraz wskaźnik zwartości zabudowy ( $W_{ZZ}$ ).

Wskaźnik zabudowy ( $W_z$ ) charakteryzuje rodzaj zabudowy mieszkaniowej, obliczony jest jako iloraz liczby mieszkań do liczby budynków mieszkalnych [1].

$$W_z = \frac{L_M}{L_{BM}} \quad [1]$$

gdzie:

$W_z$  – wskaźnik zabudowy,

$L_M$  – liczba mieszkań,

$L_{BM}$  – liczba budynków mieszkalnych.

Wskaźnik ( $W_z$ ) może przybierać minimalną wartość równą 1, wtedy gdy w danej gminie występuje tylko zabudowa jednorodzinna. Większe wartości świadczą o występowaniu zabudowy wielorodzinnej. Im wyższa wartość wskaźnika, tym ilość zabudowy wielorodzinnej większa. Do obliczenia wskaźnika wykorzystano dane pozyskane z Urzędów Gmin poszczególnych miejscowości.

Wskaźnik gęstości zaludnienia netto ( $W_{GZ}$ ) obrazuje intensywność zabudowy mieszkaniowej w danej gminie. Wskaźnik liczony jest jako iloraz liczby mieszkańców do powierzchni terenów zabudowy mieszkaniowej [2].

$$W_{GZ} = \frac{L}{S_0} \quad [2]$$

gdzie:

$W_{GZ}$  – wskaźnik gęstości zaludnienia netto,

$L$  – liczba mieszkańców,

$S_0$  – powierzchnia terenów zajmowana przez zabudowę mieszkaniową.

Minimalna wartość wskaźnika ( $W_{GZ}$ ) występuje w jednostkach osadniczych słabo zaludnionych, a wysokie wartości wskaźnik przyjmuje dla jednostek o wysokiej koncentracji ludności na terenach o funkcjach mieszkaniowych. Do obliczenia wskaźnika wykorzystano dane pozyskane z urzędów gmin. Powierzchnie terenów zajmowanych przez zabudowę mieszkaniową obliczono w programie QGIS.

Kolejnym zastosowanym wskaźnikiem jest wskaźnik rozwinięcia grafu ( $W_{RG}$ ). Grafy po raz pierwszy zostały zastosowane do badań nad sieciami transportowymi przez Kansky'ego (1963). Wskaźnik rozwinięcia grafu świadczy o stopniu skomplikowania formy zabudowy danej miejscowości. Rozplanowanie może być proste lub o różnym

component indicators, which take on different value ranges. The manner of calculating component indicators: the development indicator ( $W_z$ ), the net population density indicator ( $W_{GZ}$ ), the graph development indicator ( $W_{RG}$ ) and the development compactness indicator ( $W_{ZZ}$ ) have been presented below.

The development indicator ( $W_z$ ) characterizes the type of residential development and is calculated as the quotient of the number of dwellings relative to the number of residential buildings [1].

$$W_z = \frac{L_M}{L_{BM}} \quad [1]$$

where:

$W_z$  – development index

$L_M$  – number of dwellings

$L_{BM}$  – number of residential buildings

Indicator ( $W_z$ ) can have a minimum value of 1 when single-family development is the sole type of housing in a given municipality. Higher values indicate the presence of multifamily housing. The higher the value of the indicator, the higher the share of multifamily housing. The indicator was calculated using data sourced from the Municipal Offices of each locality. The net population density indicator ( $W_{GZ}$ ) depicts the density of housing development in a given municipality. It is calculated as the quotient of the number of residents relative to the area of housing development zones [2].

$$W_{GZ} = \frac{L}{S_0} \quad [2]$$

where:

$W_{GZ}$  – net population density indicator

$L$  – number of residents

$S_0$  – area of zones occupied by housing development.

The minimum value of the indicator ( $W_{GZ}$ ) is observed in sparsely populated settlement units, while high values are observed in units with high population concentrations in housing areas. Data sourced from Municipal Offices were used to calculate indicator values. QGIS was used to calculate the area of zones occupied by housing development.

The next indicator was the graph development indicator ( $W_{RG}$ ). Graphs were first used to investigate transport networks by Kansky (1963). In Poland, an analysis of housing estates presented as graphs was performed by Zagożdżon (1970), who developed Kansky's method. In these theories, the spatial structure of a settlement unit can be presented as a simplified model expressed as a graph. Graphs can be useful for analysing the spatial distribution of various types of settlement units. The graph development indicator describes the degree of complication of the development form of a given locality. The plan can be simple or have varying degrees of complication, ranging from simple morphological forms that are present in rural areas to complex heterogeneous layouts that

stopniu skomplikowania – od prostych form morfologicznych, które występują w na obszarach wiejskich, do złożonych układów heterogenicznych występujących w miastach. Fizyczne elementy przestrzeni, takie jak ulice i zabudowa przedstawione są za pomocą języka sformalizowanego. Ulica, wzdłuż której występuje zabudowa jest przedstawiona w formie krawędzi, natomiast grupa/skupisko zabudowań lub wierzchołek odcinków ulic wypełnionych zabudową są przedstawione w schemacie do węzła. Węzły mogą mieć różną rangę, która zależy od ilości wychodzących z nich krawędzi. Kształt grafu oprócz wierzchołków i krawędzi może charakteryzować się cyklami, czyli zamkniętym połączeniami pomiędzy wierzchołkami. Wskaźnik rozwinięcia grafu jest zależny od liczby krawędzi i węzłów, liczby cykli (im więcej tym większa złożoność układu) oraz średniej rangi węzłów (co odzwierciedla stopień skomplikowania sieci ulicznej). Wartość wskaźnika rozwinięcia grafu wyraża stopień skomplikowania układu przestrzennego jednostki osadniczej [3].

$$W_{RG} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n r_i^2}{2k} \times \frac{k+2c}{n}} \quad [3]$$

gdzie:

$W_{RG}$  – wskaźnik rozwinięcia grafu,

$k$  – liczba krawędzi,

$n$  – liczba węzłów,

$c$  – liczba cykli,

$\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n r_i^2}{2k}}$  – wskaźnik wyrażający średnią rangę węzłów w grafie obliczony na podstawie macierzy incydencji (macierz, która wyraża liczbę połączeń poszczególnych węzłów w grafie).

Wysokie wartości wskaźnika ( $W_{RG}$ ) występują w miejscowościach o złożonym rozplanowaniu z dużą liczbą cykli, niskie w jednostkach o prostych i mało spójnych układach przestrzennych (osadnictwo rozproszone). Do sporządzenia grafów w programie AutoCad poszczególnych miejscowości wykorzystano ortofotomapy dostępne na portalu [geoport.gov.pl](http://geoport.gov.pl).

Wskaźnik zwartości zabudowy (wskaźnik kolistości) ( $W_{ZZ}$ ) określa sposób położenia elementów wokół geometrycznego centrum całego układu przestrzennego badanej gminy. Największą wartość wskaźnika zwartości przestrzennej będą wykazywać figury zmierzające w swym kształcie do okręgu [4]. Właściwość ta wykorzystywana była od dawna, dlatego to w średniowieczu nadawano zazwyczaj kolisty kształty pierwszym grodom, a później miastom, zapewniając w ten sposób obwiedzenie największego pola możliwie najkrótszą linią obwarowań. Zwarta zabudowa miejska była uzależniona od długości murów obronnych czy innych rozwiązań policyjno-obronnych.

$$W_{ZZ} = 4\pi \times \frac{A_z}{P_z^2} \quad [4]$$

gdzie:

$W_{ZZ}$  – wskaźnik zwartości zabudowy,

$A_z$  – powierzchnia obszaru zabudowanego,

$P_z$  – obwód obszaru zabudowanego.

emerge in cities. The physical elements of space, such as streets and development, are presented using formalised language. A street along which development is present is presented as an edge, while a group/cluster of buildings or sections of streets lined with buildings is presented as a vertex. Nodes can have various ranks, depending on the number of edges that extend from them. The shape of a graph, in addition to the edges and vertices, can feature cycles, which are enclosed links between vertices.

The graph development indicator depends on the number of edges and vertices, the number of cycles (the higher the number, the greater the layout's complexity) and the average rank of vertices (which reflects the complication of the street grid). The graph development indicator expresses the degree of complication of the spatial layout of a settlement unit [3].

$$W_{RG} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n r_i^2}{2k} \times \frac{k+2c}{n}} \quad [3]$$

where:

$W_{RG}$  – graph development index

$k$  – number of edges,

$n$  – number of vertices,

$c$  – number of cycles,

$\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n r_i^2}{2k}}$  – indicator showing the average rank of nodes in the graph, calculating using an incidence matrix (a matrix that expresses the number of links between vertices in a graph).

High indicator values ( $W_{RG}$ ) occur in localities with complex development, with a large number of cycles, while low ones occur in units with simple and incohesive spatial layouts (scattered settlement). Orthophoto maps sourced from [geoport.gov.pl](http://geoport.gov.pl) were used to draw graphs in AutoCAD.

The development compactness indicator (or circularity indicator) ( $W_{ZZ}$ ) defines the location of elements around the geometric center of the entire spatial layout of a given municipality. The largest value of this indicator will be present in figures with a high similarity to a circle [4]. This property has been used for a long time, which is why the first gords in the Middle Ages were typically given circular shapes, thus ensuring that the largest possible area would be encircled by the shortest possible fortification line. Compact urban development depended on the length of defensive walls or other security and defensive solutions.

$$W_{ZZ} = 4\pi \times \frac{A_z}{P_z^2} \quad [4]$$

where:

$W_{ZZ}$  – development compactness indicator

$A_z$  – area of the developed zone,

$P_z$  – circumference of the developed zone

The development compactness indicator ( $W_{ZZ}$ ) has a value that ranges from 0 to 1, with the shape of

Wskaźnik zwartości zabudowy ( $W_{ZZ}$ ) przyjmuje wartości od 0 do 1, przy czym dla kształtu koła przyjmie wartość równą 1. Obliczenia powierzchni i obwodu obszarów zabudowanych w badanych miejscowościach dokonano w programie QGIS, na podstawie ortofotomap dostępnych na Geoportalu.

Po obliczeniu powyższych wskaźników cząstkowych dla Dębowca, Jaśliska i Osieku Jasielskiego obliczono syntetyczny wskaźnik morfologii ( $W_{MF}$ ). W pierwszym etapie dokonano ujednoczenia wartości poszczególnych wskaźników do postaci danych znormalizowanych, opierając się na przekształceniach ilorazowych. Normalizacji dokonano, odnosząc wartości cechy dla danej jednostki osadniczej do przyjętych dla poszczególnych wskaźników wartości progowych zawartych w obliczeniach Szmytkiego<sup>1</sup> [5]. Dlatego można było dokonać porównania wskaźnika morfologii analizowanych trzech gmin między sobą, ale również porównać z wynikami uzyskanymi dla badanych małych miastach i dużych wsi w województwach dolnośląskim i opolskim. Wskaźnik morfologii obliczono, stosując średnią geometryczną [6].

$$x'_i = \frac{x_i}{x_p} \quad [5]$$

$$W_{MF} = \sqrt[p]{\prod_{j=1}^p x'_{ij}} \quad [6]$$

gdzie:

$W_{MF}$  – wskaźnik morfologii,

$p$  – liczba wskaźników cząstkowych,

$x'_{ij}$  – znormalizowana wielkości  $j$ -tej cechy dla  $i$ -tej jednostki osadniczej.

Wartość wskaźnika morfologii wyraża stopień zurbanizowania jednostki osadniczej w aspekcie morfologicznym. Wysokie wartości powyżej 1,2 wskaźnika występują w miejscowościach wykazujących miejski charakter morfologii i fizjonomii, niskie (bliskie zera) w jednostkach typowo wiejskich (Szmytkie 2014).

### Wyniki analiz morfologii i fizjonomii

Analizowane dawne miasta z rodowodem średniowiecznym posiadają układy przestrzenne o charakterze nieheterogenicznym swobodnym i chaotycznym, w którym jedynie obszar miasta lokacyjnego wyróżnia się układem regularnym. W gminach dominują elementy o chaotycznym, samorzutnie kształtującym się rozplanowaniu. Dla każdej miejscowości obliczono wskaźnik morfologii według opisaną powyżej procedury. Obliczeń dokonano

a circle having a value of 1. Area and circumference calculations for developed areas in the localities under study were performed using QGIS, based on orthophoto maps sourced from geoportal.

After calculating the component indicators for Dębowiec, Jaśliska and Osiek Jasielski, the synthetic morphology and physiognomy index ( $W_{MF}$ ) was calculated. During the first stage, the values of each indicator were unified into a form of standardised data based on quotient computation. Standardisation was performed by referring the value of the characteristic of a given settlement unit to the threshold values for each indicator as assumed by Szmytkie<sup>1</sup> [5]. This made it possible to compare the morphology indices of the three municipalities both against each other and against the results obtained for small towns and large villages in the Lower Silesian and Opole voivodeships. The morphology index was calculated using the geometric mean [6].

$$x'_i = \frac{x_i}{x_p} \quad [5]$$

$$W_{MF} = \sqrt[p]{\prod_{j=1}^p x'_{ij}} \quad [6]$$

where:

$W_{MF}$  – morphology index

$p$  – number of component indicators

$x'_{ij}$  – standardized values of the  $j$ -th characteristic of settlement unit  $i$ .

The value of the morphology index expresses the degree of urbanisation of a settlement unit in the morphological aspect. High values (above 1.2) occur in localities that show urban morphology and physiognomy, while low values (close to zero) occur in typically rural areas (Szmytkie, 2014).

### Results of morphology and physiognomy analyses

The historical medieval towns investigated in this study were found to have spatial layouts of a non-heterogenous, loose, and chaotic character, in which only the area of the town as founded has a distinctive regular layout. Elements with chaotic, spontaneously emergent planning predominated in the municipalities. A morphology index was calculated for each locality using the procedure presented above. The calculations were performed using an Excel spreadsheet.

Tabela 1. Wartości poszczególnych wskaźników dla badanych miejscowości. Źródło: opracowanie A. Martyka

Table 1. Values of each indicator and index for the localities investigated. Source: By A. Martyka

Miejscowość / Locality	Powiat / District	Liczba mieszkańców 2021 / Population 2021	Wartości wskaźników / Indicator and index values				
			$W_Z$	$W_{GZ}$	$W_{RG}$	$W_{ZZ}$	$W_{MF}$
Dębowiec	Jasło	2298	1	21,109	2,272	0,072	<b>0,543</b>
Jaśliska	Krosno	440	1	19,912	1,917	0,236	<b>0,689</b>
Osiek Jasielski	Jasło	718	1	23,262	1,905	0,151	<b>0,640</b>



w arkuszu Excel. Ostateczne wyniki wskaźniki cząstkowe i wskaźnik syntetyczny zaprezentowano w tabeli 1.

**Wskaźnik zabudowy ( $W_z$ )** dla analizowanych miejscowości osiągnął wartość najniższą z możliwych (1), co oznacza występowanie wyłącznie zabudowy jednorodzinnej. To świadczy o typowo rolniczym i turystycznym charakterze obecnych wsi, a dawnych małych miast. W granicach administracyjnych tych miejscowości nie są zlokalizowane zakłady przemysłowe ani inne większe miejsca pracy, które mogłyby stać się magnesem przyciągających nowych mieszkańców, co w konsekwencji prowadziłoby do większego zróżnicowania zabudowy mieszkaniowej.

**Wskaźnik gęstości zaludnienia ( $W_{GZ}$ )** oscyluje w przedziale od 21,0 do 23,3. Na obecny charakter i zawartość zabudowy miała wpływ historyczna przeszłość Dębowca, Jaślik i Osieku Jasielskiego, co znajduje odzwierciedlenie w większej gęstości zaludnienia niż inne wsie w tym regionie. Najwyższa wartość wskaźnika występuje w Osieku Jasielskim, osiągając ponad 23 osoby na ha, natomiast w Dębowcu i w Jaślikach wskaźnik ten jest zbliżony odpowiednio około 21 i 20 osób na ha. Relatywnie wysokie wartości wskaźnika gęstości zaludnienia w przypadku zdegradowanych historycznych miast wynikają ze średniowiecznych wzorców urbanistycznych, według których się rozwijały od momentu lokacji (Szmytkie 2014).

**Wskaźnik rozwinięcia grafu ( $W_{RG}$ )** wyraża stopień złożoności i spójności układu przestrzennego oraz zróżnicowanie morfologiczne danej jednostki osadniczej (il.16). Analizowane wsie charakteryzują się zbliżonym rozplanowaniem, co wynika z ich wspólnego rodowodu i modelu geometrycznego. Wskaźnik rozwinięcia grafu dla Dębowca, Jaślik i Osieku Jasielskiego osiąga dość wysokie wartości, co wynika z pewnego stopnia złożoności grafu, głównie dzięki średniowiecznemu układowi urbanistycznemu. Miasta powstałe w tym okresie posiadały szachownicowy układ ulic oddzielających bloki urbanistyczne wypełnione zwartą zabudową, tworząc geometryczny układ zamknięty, stąd większa liczba cykli i wartość ilorazu liczby krawędzi do liczby węzłów. Oprócz centrum historycznego schemat grafu jest słabo rozbudowany, liniowy bez układów zamkniętych. Największą wartością wskaźnika rozwinięcia grafu charakteryzuje się Dębowiec (2,28), natomiast najmniejszą spójność przestrzenną wykazuje Osiek Jasielski (1,9). W Jaślikach, mimo że w badanej grupie zamieszkuje najmniej mieszkańców, stopień złożoności i spójność układu przestrzennego jest nieco większa niż w Osieku Jasielskim. Porównując wartości wskaźnika do wyników otrzymanych dla zbioru małych miast i większych wsi w województwie opolskim i poznańskim, przekracza on średnią wartość wskaźnika, gdzie wynosił 1,874. Przeprowadzone analizy wykazały również, że wartość wskaźnika rozwinięcia grafu ok. 2,0 może być przyjmowana jako progowa wartość parametru dla miejscowości o miejskim charakterze rozplanowania (Szmytkie). Co prowadzi do wniosku, że pomimo obecnego statusu wsi Dębowiec, Jaślika i Osiek Jasielski zachowują swój miejski charakter (il.16).

Analizowane jednostki osadnicze są zróżnicowane w zakresie wartości **wskaźnika zwartości zabudowy ( $W_{ZZ}$ )**.

The final results for the component indicators and the synthetic indices are presented in table 1.

**The development indicator ( $W_z$ )** for the localities investigated reached the lowest possible value (1), which denotes the exclusive presence of single-family housing. This signifies a typically agrarian and tourism-orientated character of the now-villages and then-towns. There are no industrial plants or other large employers within the administrative limits of these localities that could become a magnet to attract new residents, which could lead to a greater diversification of housing.

**The net population density indicator ( $W_{GZ}$ )** ranged between 21.1 and 23.3. The current character and content of development were affected by the historical past of Dębowiec, Jaślika and Osiek Jasielski, which is reflected in the higher population density in comparison to other villages in the region. The highest value was recorded for Osiek Jasielski, which had a density of 23.3 persons per ha, while in Dębowiec and Jaślika, the indicator was close to 21.1 and 19.9 persons per ha, respectively. Relatively high population density indicator values in the case of demoted historical towns result from medieval urban models, which had developed since the towns' respective foundings (Szmytkie, 2014).

**The graph development indicator ( $W_{RG}$ )** expressed the degree of complexity and cohesion of a spatial layout and the morphological diversity of a given settlement unit (ill. 16). The villages investigated displayed similar planning, resulting from their shared origins and genetic code (Eysymontt, 2009). The graph development indicators for Dębowiec, Jaślika and Osiek Jasielski had relatively high values, which stems from a certain degree of graph complexity, primarily due to the medieval urban layout. Towns built in this period had a grid-like street pattern that delineated town blocks filled with complex development that formed a closed geometric layout, hence a greater number of cycles and edge-to-vertex quotient. Apart from the historical centres, the graphs were undeveloped, linear, without closed patterns. Dębowiec had the highest value of this indicator (2.28), while the lowest spatial cohesion was in Osiek Jasielski (1.9). Jaślika, despite having the lowest population, had a spatial layout cohesion and complexity that was slightly greater than in Osiek Jasielski. When compared to the results for the small towns and larger villages of the Opole and Lower Silesian voivodeships, which averaged 1.87, the values for the localities investigated in this study were higher. The analyses also showed that a graph development indicator value of around 2.0 can be assumed as a threshold value for a locality whose plan has an urban character (Szmytkie, 2014). This leads to the conclusion that despite the current status of the villages of Dębowiec, Jaślika and Osiek Jasielski, they retain their urban character (ill. 16).

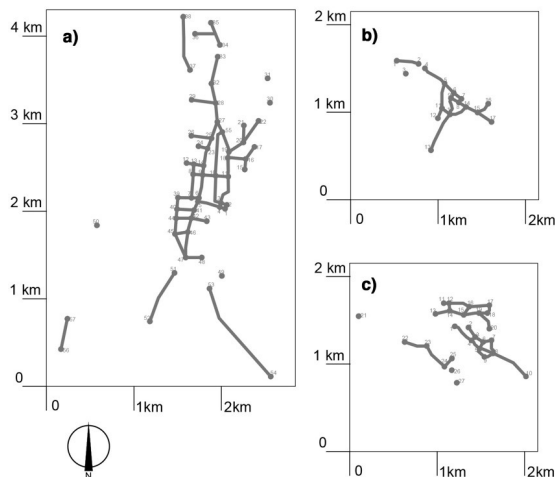
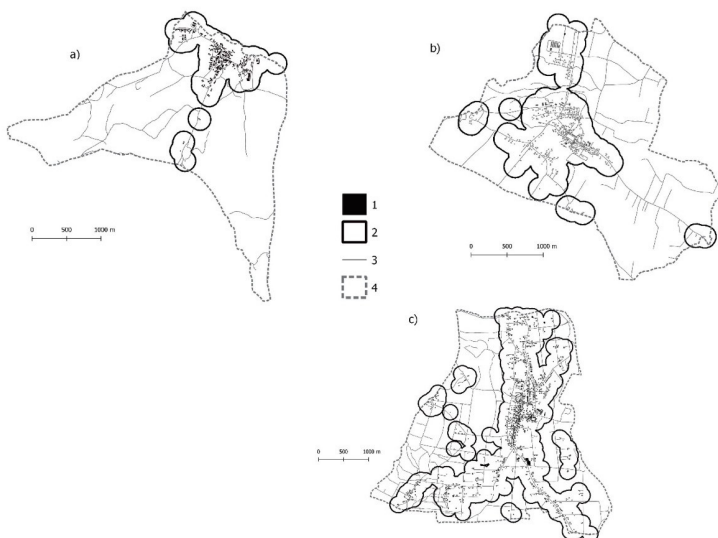
The settlement units analysed in this study showed diverse values in terms of **the development**

Zaskakująco najniższą wartość wskaźnika odnotowano w największym pod względem liczby ludności Dębowcu (0,07), następnie w Osieku Jasielskim (1,15), a najwyższą w Jaśliskich (0,24). Wynik dla Jaślik jest zbliżony do średniej wartości wskaźnika w zbiorze miejscowości w Polsce północno-zachodniej (0,247) (Szymtykie 2014). Jaślika i Osiek Jasielski, które w swej przeszłości posiadały prawa miejskie i zachowały miejskie rozplanowanie, posiadają struktury przestrzenne z wyrazistymi układami urbanistycznymi w centrum. Dlatego charakteryzują się relatywnie wysokim stopniem zwartości zabudowy i spójnym układem zabudowy wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Natomiast Dębowiec w centralnej partii miasta wyróżnia się zwartą zabudową, natomiast im dalej od centrum, tym zabudowa się rozprasza, tworząc wyizolowane enklawy (il.17).

**Wskaźnik morfologii ( $W_{MF}$ )** – do jego obliczenia wykorzystano średnią geometryczną wartości pisanych wcześniej wskaźników cząstkowych. Wskaźnik syntetyczny dla trzech badanych dawnych miast jest zbliżony, przy czym – co zaskakujące – najwyższą wartość osiągnął dla najmniejszej z tych miejscowości – Jaślik (0,69). Dla porównania średnia wartość wskaźnika syntetycznego w zbiorze badanych miejscowości w regionie południowo-zachodnim wynosiła 0,887 (Smytkie 2014). Niskie wartości wskaźnika morfologii wynikają ze zbyt mało spójnych układów przestrzennych i dominacji zabudowy jednorodzinnej w tych jednostkach osadniczych. Niskie wartości wskaźnika morfologii w badanych przypadkach są efektem również niskich wartości poszczególnych wskaźników cząstkowych. Wskaźnik morfologii świadczy o niskim stopniu zurbanizowania. Wybrane do analizy zdegradowane miasta (Dębowiec, Jaślika, Osiek Jasielski) powstałe w okresie średniowiecza posiadają charakterystyczne dla tego okresu regularne rozplanowanie z rynkiem i szachownicowym układem ulic w historycznej części miasta, a większość zabudowy stanowią domy jednorodzinne.

Il. 17. Zwartość zabudowy w badanych przykładach miejscowości zobrażowana poprzez 150 m bufor wyznaczone od zabudowy mieszkalnej. Jaślika (a), Osiek Jasielski (b), Dębowiec (c). Oznaczenia: 1. Zabudowa mieszkalna; 2. Strefa buforu 150 m; 3. Drogi; 4. Granice administracyjne miejscowości. Opracowanie: D. Jopek

III. 17. Development compactness in the investigated localities presented by 150-meter buffers originating from housing development. Jaślika (a), Osiek Jasielski (b), Dębowiec (c). Legend: 1. Housing development; 2. 150-meter buffer zone; 3. Roads; 4. Administrative limits of localities. By D. Jopek



Il. 16. Schemat w formie grafu obrazujący morfologię dawnych miast historycznych. Dębowiec (a), Jaślika (b), Osiek Jasielski (c). Opracowanie: A. Martyka

III. 16. Graph schemes showing the morphology of the historical towns under study. Dębowiec (a), Jaślika (b), Osiek Jasielski (c). By A. Martyka

**compactness indicator ( $W_{ZZ}$ )**. Surprisingly, the lowest value was recorded for Dębowiec (0.07), which also had the highest population, which was then followed by Osiek Jasielski (0.15), while the highest was recorded for Jaślika (0.24). The result for Jaślika was similar to the average value of the indicator for the localities of southwestern Poland (0.247) (Szymtykie, 2014). Jaślika and Osiek Jasielski, which in the past had town rights and retained their urban plan, possessed spatial structures with clearly legible urban layouts in their centres. This is why they display relatively high degrees of development compactness and a cohesive development layout along main transport routes. Meanwhile, Dębowiec displays compact development in its centre, but further away the development becomes looser, forming isolated enclaves (ill. 17).

**The morphology index ( $W_{MF}$ )** was calculated as a geometric mean of the values of the previously presented component indicators. This synthetic index for the three investigated former towns is similar, although surprisingly, Jaślika, the smallest of the localities, attained the highest value (0.69). For comparison, the average synthetic index value in the southwestern region of Poland was 0.887 (Szymtykie, 2014). Low morphology index values are due to incohesive spatial layouts and the predominance of single-family development in these settlement units. The low morphology index values in the investigated cases are the result of low values of individual component indicators. The morphology index implies a low level of urbanisation. The demoted towns investigated (Dębowiec, Jaślika, Osiek Jasielski), which were founded in the Middle Ages, have regular plans with market squares and grid-like street layouts in their historical sections. At the same time, most of its development consists of single-family homes.

## PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Zgodnie z celami badań przedstawionymi na początku tego opracowania, przeprowadzona analiza morfologii i fizjonomii wybranych trzech dawnych miast średniowiecznych ma pomóc w określaniu potencjału historycznych struktur przestrzennych w procesie odzyskania utraconej tożsamości. Uzyskane wyniki potwierdzają, że organizacja przestrzenna oparta na zdefiniowanej formie przestrzeni publicznej jest wynikiem lokacyjnych założeń prawa magdeburskiego. W przypadku trzech wybranych przykładów jednostek osadniczych, które obecnie mają charakter rolniczy, jest cennym zasobem dla tworzenia przestrzeni społecznych o małomiasteczkowym charakterze. Charakter ten należy rozumieć jako klimat kulturowy, większą aktywność kontaktów społecznych, łatwą dostępność do usług podstawowych oraz widoczną tożsamość (Ziobrowski 2012, s. 72). W tym kontekście Gzell przywołuje hasło „małomiejowości pozytywnej” jako zjawisko mające swe korzenie w tym co piękne, bo utrzymane w niewielkiej skali (Gzell 1996). Przywołane wyżej słowa odnoszą się bardziej do małych miasteczek, do statusu których badane miejscowości nie aspirują, ale wskazują, że małe układy przestrzenne dają potencjał do tworzenia ośrodków społecznych. Sprzyja temu czytelna przestrzeń centrum, która jako element krystalizujący plan (Wejchert 1984) kształtuje charakter danej jednostki. Jej fizjonomia jest właśnie tym czynnikiem, który ułatwia identyfikację elementów kulturowych, nadaje im charakter symboliczny przez co kształtuje tworzy ważne społecznie.

Zastosowanie badań ilościowych i wykorzystanie metody Szmytkie (2014) pozwala na wykorzystanie przyjętych wskaźników cząstkowych i wskaźnika syntetycznego do badania stopnia rozwinięcia układu przestrzennego. Nawiązując do stwierdzenia Zagożdżona (1977) i Szmytkie (2014) można uznać, że zastosowany wskaźnik syntetyczny może być wykorzystywany w analizie rozplanowania miejscowości i w różnych typach analiz przestrzennych. Dodatkowo analiza wybranych miejscowości potwierdza wnioski z badań Szmytkie (2014), że ich morfologia i fizjonomia są zależne od kategorii jednostki, jej przeszłości osadniczej, wielkości i położenia. Miejscowości o miejskiej i quasi-miejskiej przeszłości wyróżniają się w zakresie morfologii i fizjonomii względem miejscowości wiejskich. Czynniki ten, nawet w zdegradowanych przestrzeniach (dawnych miastach), jest istotny, bowiem daje wpływać na kształtowanie centrów miejskich aktywności, które jak już wcześniej wspomniano są niezbędnym elementem ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Innym ciekawym zagadnieniem badawczym jest jakość środowiska zamieszkania, która determinowana jest przez różne czynniki, zarówno o zasięgu makro jak i mikro (Kobylarczyk 2013, 2015). Wśród czynników mikro za istotne należy wskazać m.in. czytelność przestrzeni i jej estetyka, harmonia i zgodność proporcji. Dodatkowo podkreślana jest rola obiektów i przestrzeni związanych z wartościami kulturowymi. Badania dowodzą, że kształtują one tożsamość miejsca i decydują o jego charakterze, a dzięki temu stają się one elementem identyfikacji mieszkańców z daną przestrzenią (Kobylarczyk 2013). Niniejsze opracowanie potwierdza tę tezę.

Analiza wskaźników morfologii i fizjonomii wskazuje jasno,

## CONCLUSIONS

In accordance with the goals presented at the beginning of this paper, the morphology and physiognomy analysis performed on three former medieval towns is to aid in determining the potential of historical spatial structures in the process of reclaiming previously lost identity. The results confirm that a spatial organization based on a well-defined form of public space was the result of the Magdeburg rights' town-founding assumptions. In the case of the three selected cases of settlement units, which currently have an agricultural character, it is a valuable resource for creating social spaces with a small-town character. This character should be understood as a cultural climate that enhances activity in terms of social contact, provides ease of access to essential services, and a visible identity (Ziobrowski, 2012: 72). In this context, Gzell (1996) mentioned "positive small-town identity" as a phenomenon that has its roots in that which is beautiful because it is small-scale. The words cited above referred to small towns whose status the localities investigated do not aspire to. However, they demonstrate that small spatial layouts give the potential for creating social centres. This is facilitated by a legible space of the centre, which, as an element that crystallises a plan (Wejchert, 1984), shapes the character of a given unit. Its physiognomy is the factor that facilitates the identification of cultural elements and gives them a symbolic character, through which it shapes socially important spaces.

The application of quantitative research and the Szmytkie method (2014) allows the use of the adopted component indicators and synthetic index to investigate the level of development of a spatial layout. With reference to statements by Zagożdżon (1977) and Szmytkie (2014), it can be argued that the synthetic index used can be used to analyse the layout of localities and in various types of spatial analysis. Additionally, the analysis of the selected localities confirms the conclusions of Szmytkie (2014) that the morphology and physiognomy of a unit depend on its category, its history as a settlement, and its size and location. Localities with an urban and quasi-urban past differ from rural localities in terms of morphology and physiognomy. This factor, even in demoted spaces (formerly cities), is significant as it allows the development of urban activity centres, which, as already mentioned, are a necessary element of the socioeconomic development of a locality. Another interesting research problem is the quality of the housing environment, which is determined by various factors, both in micro- and macro-ranges (Kobylarczyk 2013, 2015). Among the microfactors, the essential ones include the role of buildings and spaces associated with cultural values. Studies have found that they shape the place-based identity of a location and determine its character, and thus become an element that residents use to identify themselves with a given space (Kobylarczyk, 2013). This study confirms this hypothesis.

The analysis of morphology and physiognomy indicators clearly demonstrated that well-defined layouts of the centres of the investigated localities are an



że zdefiniowane układy centrów badanych miejscowości są elementem porządkującym i hierarchizującym przestrzeń. Dominaty architektoniczne, które były zaplanowanym elementem planów miast lokowanych na prawie magdeburskim, stanowią ich charakterystyczne punkty w przestrzeni, ułatwiające mieszkańcom identyfikację z daną przestrzenią. Kreują one nie tylko ich wartości kulturowe, ale również symbole określające poczucie terytorialności, a tym samym bezpieczeństwa i przynależności. Wykonane badania w ramach wybranych jednostek osadniczych potwierdziły, że historyczne zasoby architektoniczno-urbanistyczne nie posiadają efektywnych form ochrony. Tylko pojedyncze obiekty architektoniczne są objęte wpisem do rejestru zabytków, ale to nie zapewnia ochrony otoczenia wokół tych budynków. Ustalenia aktualnie sporządzanych dokumentów planistycznych (głównie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Jaślicka) uwzględniają tworzenie bardziej rozległych stref krajobrazu kulturowego wskazanego do ochrony. Jest to sygnał wzrostu świadomości, że wartość przestrzenną i kulturową tworzy cały układ urbanistyczny. W jego skład wchodzi zarówno zabudowa zabytkowa, jak i inne budynki historyczne zachowujące skalę i detal architektoniczny, obiekty małej architektury, układy zieleni i inne wyróżniki krajobrazu charakterystyczne dla danego regionu. Ale z uwagi na charakter studium, które nie jest aktem prawa miejscowego, jego ustalenia nie zapewniają właściwej ochrony historycznym przestrzeniom. Jednostki osadnicze o zdefiniowanych układach przestrzennych ze średniowiecznymi rodowodami są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego. Ich czytelne układy urbanistyczne dawnych miast pełnią istotną rolę w kształtowaniu krajobrazu kulturowego całych regionów. Dzięki swej formie przestrzennej tworzącej charakterystyczną sylwetę dawnego miasteczka z nieodłącznymi dominantami kościołów czy ratuszów są z założenia elementami porządkującymi przestrzeń. W związku z tym im powinny być podporządkowane planom rozwoju przestrzennego danej miejscowości, tak aby wydobyć ich kulturowe i społeczne walory.

Peryferyjna lokalizacja badanych miejscowości zarówno w skali kraju, jak i samego województwa, spowodowała, że są to wsie, które ominęła w ostatnich latach dynamiczna promiejska transformacja wiejskich terenów, charakterystyczna dla terenów podmiejskich większych miast (Raport SARP 2014). Z tego też powodu miejscowości te pozbawione są negatywnych skutków suburbanizacji i globalizacji. Z jednej strony przełożyło się to na stagnację ich rozwoju społeczno-gospodarczego, czyli m.in. zaściankowość i degradację ich tkanki urbanistycznej. Natomiast z drugiej strony korzystnym efektem tej sytuacji jest fakt, że historyczne układy urbanistyczne tych dawnych miasteczek są nadal czytelne i prawie niezakłóconych chaotyczną zabudową. Ich główne atuty to: uporządkowana struktura przestrzenno-funkcjonalna, zdefiniowane centrum w postaci placu miejskiego, widoczne dominanty przestrzenne (wieże kościołów parafialnych) tworzące charakterystyczne wyróżniki krajobrazu i panoram oraz charakterystyczna kameralna zabudowa mieszkaniowa w kwartałach przyrynkowych. Wartością tej przestrzeni

element that structures and hierarchises space. Architectural landmarks that were a planned element of the layouts of towns founded on the basis of the Magdeburg rights act as their distinctive points in space, which make it easier for residents to identify themselves with a given space. They create not only their cultural values but also the symbols that define the sense of territoriality and, thus, safety and belonging. The study of the selected settlement units confirmed that historical architectural and urban resources are not placed under effective forms of conservation. Only singular buildings are listed in the historical monuments register, but this does not protect the environment of these buildings. The provisions of the planning documents whose drafting was in progress at the time of this study (mostly the study of the spatial development conditions and directions of the municipality of Jaślicka) account for the establishment of more extensive cultural landscape zones indicated for protection. This is a signal of a growing awareness that it is the entirety of an urban layout that creates spatial and cultural value. It is created by both historical development and other historical buildings that retain their scale and architectural detail, street furniture, greenery layouts, and other defining elements that are distinctive of the landscape of the region. However, due to the character of the study, since it is not an act of local law, its provisions do not ensure that historical spaces are adequately protected. Settlement units with well-defined spatial layouts and medieval origins are a crucial element of the cultural landscape. The legible urban layouts of their old towns play a key role in shaping the cultural landscape of entire regions. Due to their spatial forms, which create a distinctive old-town skyline with its inseparable landmarks being churches and town halls, they are by design elements that structure space. Therefore, the spatial development plans of given localities should be subordinated to them so that their cultural and social assets can be highlighted. The peripheral location of the localities under study, both within the country and the voivodeship resulted in them becoming villages that were largely ignored by the dynamic, pro-urban transformation of rural areas that have recently been so distinctive of the suburban zones of larger cities (SARP, 2014). It is also for this reason that these localities do not suffer from the negative consequences of suburbanisation and globalisation. On the one hand, this carried over to a stagnation in their socio-economic development, namely the backwardness and degradation of their urban tissue. On the other hand, the beneficial effect of this situation is that the historical urban layouts of these former towns are still legible and almost devoid of chaotic development. Their primary strengths are an orderly spatial-functional structure, a well-defined centre in the form of a town square, visible spatial landmarks (the towers of religious buildings) that form distinctive points of the landscape and their skylines, and characteristic housing development in blocks adjacent to market squares. Another value of this space is the increasingly appreciated authenticity and cultural uniqueness, which, even in the case

jest coraz bardziej obecnie doceniana autentyczność i unikatowość kulturowa, która w przypadku nawet małych jednostek osadniczych może stać się atutem i czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczym. Dębowiec, Jaśliśka i Osiek Jasielski wyłącznie dzięki swojej miejskiej średniowiecznej genealogii zachowują swój małomiasteczkowy klimat, stając się istotnym elementem krajobrazu Podkarpacia i kluczowym elementem jego dziedzictwa kulturowego Europy (Servillo et al. 2017).

#### PRZYPISY / ENDNOTES

<sup>1</sup> Wartości progowe wynosiły: dla wskaźnika zabudowy ( $W_z$ ): 2,00; dla wskaźnika gęstości zaludnienia netto ( $W_{gz}$ ): 40,00; dla wskaźnika rozwnięcia grafu ( $W_{rg}$ ): 2,00; dla wskaźnika zwartości zabudowy ( $W_{zz}$ ): 0,25.

#### BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- [1] Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K., 1986, *Małe miasta. Problemy urbanistyczne stale aktualne*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- [2] Bukowski W., Dybaś B., Noga Z. (red.), 2015, *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783*, vol. 3, vol. 5, Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków.
- [3] Chernyshev D., Ivashko Y., Ivashko O., Dmytrenko A., & Cieplucha W., 2023, *From a Mansion to a Tenement House: The Evolution and Preservation of the Historical Development of Ukrainian Cities from the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*, 73, 16–23.
- [4] Dowling R., 2009, *Geographies of identity: landscapes of class*, *Progress in Human Geography*, 33(6), 833–839. doi:10.1177/0309132508104998, (dostęp 21.06.2022).
- [5] Dyomin, M., Ivashko, Y., Ivashko, O., & Kuzmenko, T., 2021, *Development Trends and Problems of Large Ukrainian Historical Cities in the Twentieth and Twenty-First Century: Case Study of Urban Tendencies and Problems of Revitalization of an Industrial District*, *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*, 65, 26–36.
- [6] Dziewoński K., 1957, *Zagadnienie rozwoju miasta wczesnośredniowiecznego w Polsce*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 2(2).
- [7] Edensor T., 2004, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [8] Eysymontt R., 2009, *Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki Europejskiej*, Wydawnictwo Via Nova, Wrocław.
- [9] Hałas E., 2001, *Symbole w interakcji*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- [10] Hanzl M., 2017, *Morphological analysis of urban structures – the cultural approach. Case studies of Jewish communities in Lodz and Mazovian voivodeships*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.
- [11] Huysseune M., 2010, *Landscapes as a symbol of nationhood: the Alps in the rhetoric of the Lega Nord*, *Nations and Nationalism*, 16(2): 354–373.
- [12] Janda M., Gosztyła M., 2019, *Cross-section to the state of research on the construction of medieval cities of Podkarpackie Region*, *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*, 57: 72-83.
- [13] Jopek D., Klimczak L., 2017, *Wiejskie układy przestrzenno-funkcyjnej kompozycyjne jako załączki centrów lokalnych KrOF-u*, *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*. - vol. 174: 382-399. <http://dx.doi.org/10.24425/118549>, (dostęp 30.06.2022).
- [14] Kansky K. J., 1963, *Structure of Transport Networks: relationships between Network Geometry and Regional Characteristics*, University of Chicago, Department of Geography, Research Papers 84, Chicago.
- [15] Kantarek A.A., 2013, *O orientacji w przestrzeni miasta*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- [16] Kantarek A.A., 2019, *Tkanka urbanistyczna: wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- [17] Kobylarczyk J., 2013, *Ocena jakości środowiska zamieszkania w wybranych miastach województwa podkarpackiego po okresie „transformacji” w pierwszej dekadzie XXI wieku*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- [18] Kobylarczyk J., 2015, *Model oceny jakości środowiska zamieszkania. Analiza wybranych obszarów województwa podkarpackiego*, *Journal of Civil Engineering, Environment and Architecture JCEEA*, vol. XXXII, no. 62 (2/15): 157-165
- [19] Koter M., 1974, *Fizjonomia, morfologia i morfogeneza miasta. Przebieg rozwoju oraz próba uściślenia pojęć*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Matematyczno-Przyrodnicze*, II, 55, Łódź.
- [20] Kowicki M., 2010, *Patologie/wyzwania architektoniczno-urbanistyczne we wsi małopolskiej. Studium na tle tendencji krajowych i europejskich*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- [21] Kowicki M., 2014, *Rozproszenie zabudowy na obszarach małopolski*

of small settlement units, can become a strength and a factor of socioeconomic development. Dębowiec, Jaśliśka and Osiek Jasielski, solely due to their medieval urban genealogies, retain their small-town atmosphere and thus remain an essential element of the landscape of the Subcarpathia and a crucial component of its European cultural heritage (Servillo et al., 2017). Plans associated with growing the development of these villages should structure their space, enhancing the legibility of their original urban layouts.

<sup>1</sup> The threshold values were: for the development indicator ( $W_z$ ): 2.00; for the net population density indicator ( $W_{gz}$ ): 40.00; for the graph development indicator ( $W_{rg}$ ): 2.00; for the development compactness indicator ( $W_{zz}$ ): 0.25.

- a kryzys kreatywności opracowań planistyczno-przestrzennych, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- [22] Krasnowolski B., 2004a, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku, cz. II, Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków.
  - [23] Krasnowolski B., 2004b, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku, cz. I, Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków.
  - [24] Krasnowolski B., 2008, *Urbanistyczno-architektoniczne przekształcenia miast małopolskich od doby lokacyjnej po współczesność jako wyraz przeobrażeń funkcjonalnych*, *Kultura i Polityka: zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie*, nr 4.
  - [25] Krasnowolski B., 2013, *Rola analiz układów przestrzennych w badaniach dziejów miast i wsi. Rozważania metodologiczne*, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury O.PAN w Krakowie*, vol. XLI.
  - [26] Krasnowolski B., 2015, *Analiza modularna układu urbanistycznego jako klucz do odczytania programu miasta lokacyjnego (na przykładzie Krakowa z 1257 roku)*, *Archaeologia Historica Polona* vol. 23.
  - [27] Książek M., 1973, *Układy urbanistyczne niektórych zabytkowych miasteczek w województwie rzeszowskim*, *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, no 17–18: 7.
  - [28] Kuśnierz-Krupa D., 2013a, *Jaśliśka w średniowieczu na tle miast dawnego powiatu bieckiego*, *Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków*.
  - [29] Kuśnierz-Krupa D., 2013b, *Jaśliśka w dawnej ziemi krakowskiej w świetle mapy Miega*, *Wiadomości Konserwatorskie*, Nr 34/2013: 57–62.
  - [30] Kuśnierz-Krupa D., 2019, *XIV wieczne układy urbanistyczne w Małopolsce i na Podkarpaciu. Stan zachowania, ochrona i Rewaloryzacja*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
  - [31] Kuśnierz-Krupa D., Kobylarczyk J., Malczewska J., Ivashko Y., & Lisińska-Kuśnierz M., 2021, *Qualitative analysis of architectural education in the protection of a historic city*, *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*, 2021(65).
  - [32] Lynch K., 1960, *The image of the city*, MIT Press, Cambridge.
  - [33] Majewska A., Denis M., Krzysztofik S., Cysek-Pawlak M., 2022, *The development of small towns and towns of well-being: Current trends, 30 years after the change in the political system, based on the Warsaw suburban area*, *Land Use Policy*, vol.115, 105998, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2022.105998> (dostęp: 21.06.2022).
  - [34] Motylewicz J, Pyszkowski A., 2011, *Miasta Podkarpacia*, *Wyd. Libra, Rzeszów*.
  - [35] Myga-Piątek U., 2001, *Spór o pojęcie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych*, *Przegląd Geograficzny* vol. 73, 1-2: 163-176.
  - [36] NID, *Narodowy Instytut Dziedzictwa*, <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>, (dostęp: 23.06.2022).
  - [37] Orlenko M., Ivashko Y., 2019, *The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry*, *Art Inquiry*, 21. <https://doi.org/10.26485/AI/2019/21/12>
  - [38] Paasi A., 2004, *Place and region: looking through the prism of scale*, *Progress in Human Geography*, 28(4): 536–546. <https://doi.org/10.1191/0309132504ph502pr> (dostęp 21.06.2022).
  - [39] Pijanowski J., Ziobrowski Z. (red.), 2008, *Nowe zadania planowania miejscowego w kształtowaniu i zagospodarowaniu*

*przestrzennym obszarów wiejskich*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.

- [40] *Przestrzeń życia Polaków*, 2014, Raport Stowarzyszenia Architektów RP, Przestrzeń życia Polaków (uj.edu.pl), (dostęp: 21.06.2022).
- [41] Pudelko, J., 1967, *Zagadnienie wielkości powierzchni średnio-wiecznych miast Śląska* (Vol. 5), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- [42] Rossi A., 1984, *The Architecture of the City*, The MIT Press.
- [43] Servillo L., Atkinson R., Hamdouch A., 2017, *Small and medium sized towns in Europe: conceptual, methodological and policy issues*, Tijdschrift voor economische en sociale geografie, 108(4): 365-379.
- [44] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Dębowiec, Uchwała nr XLVII/285/2018), [https://administracja.gison.pl/mpzp-public/debowiecjasielski/uchwaly/U\\_2018\\_285\\_XLVII\\_studium\\_tekst.pdf](https://administracja.gison.pl/mpzp-public/debowiecjasielski/uchwaly/U_2018_285_XLVII_studium_tekst.pdf) (dostęp: 1.06.2022).
- [45] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Jaślika, Uchwała Rady Gminy Jaślika nr XLII/172/20 z dnia 30.12.2020 roku, <https://jaslika.biuletyn.net/> (dostęp: 15.06.2022).
- [46] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Osiek Jasielski, Uchwała nr XXXV/191/2017 z dnia 26 lipca 2017 roku, [http://osiekjasielski.biuletyn.net/fls/bip\\_pliki/2018\\_08/BIPF572C2FB5C6C64Z/4\\_ZMIANA\\_STUDIUM\\_OSIEK\\_JASIELSKI.jpg](http://osiekjasielski.biuletyn.net/fls/bip_pliki/2018_08/BIPF572C2FB5C6C64Z/4_ZMIANA_STUDIUM_OSIEK_JASIELSKI.jpg) (dostęp: 15.07.2022).
- [47] Szmytkie R., 2014, *Metody analizy morfologii i fizjonomii jednostek osadniczych*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego 35, Wrocław.
- [48] Tomecka J., Korzeniowska A., 2017, *Przestrzeń publiczna na wsi jako miejsce spotkań na przykładzie województwa podkarpackiego*,

*Przestrzeń – Urbanistyka – Architektura*, 1: 329–340.

- [49] Uchwała Nr V/19/11 Rady Gminy Jaślika w sprawie przejęcia jako własne w granicach administracyjnych Gminy Jaślika Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dukla oraz Miejscowe Plany.
- [50] Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Dz.U. 2022 poz. 840, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031621568> (dostęp: 15.07.2022).
- [51] Vidal de la Blache P., 1922, *Principes de Geographie Humaine*, Librairie Armand Colin, Paris.
- [52] Wejchert K., 1984, *Elementy Kompozycji Urbanistycznej*, Arkady, Warszawa.
- [53] Welc-Jędrzejewska J., Kulesza-Szerniewicz E., Makowska B., Stielcer E., Jagielska E., 2011, *Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Poradnik dla planistów i samorządów lokalnych*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa.
- [54] Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dukla, <http://dukla.e-mpzp.pl/> (dostęp: 15.06.2022).
- [55] Zagożdżon A., 1977, *Wykorzystanie metod i technik grafowych w analizie struktur przestrzennych, (in:) Metody ilościowe i modele w geografii*, Z. Chojnicki (red.) Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 158-169.
- [56] Ziobrowski Z., 2012, *Urbanistyczne wymiary miast*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- [57] Zuziak Z. K., 2008, *O tożsamości urbanistyki*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.